

Open your mind. LUT.
Lappeenranta University of Technology

Lappeenrannan teknillinen yliopisto

Kauppakorkeakoulu

Talousjohtaminen

Kandidaatin tutkielma

Monikansallisten yritysten tilintarkastuksen erityispiirteet

Special Features in Auditing Multinational Companies

10.5.2016

Heidi Marjoranta

Ohjaaja: Pasi Syrjä

TIIVISTELMÄ

Tekijä:	Heidi Marjoranta
Opiskelijanumero:	0405569
Tutkielman nimi:	Monikansallisten yritysten tilintarkastuksen erityispiirteet
Akateeminen yksikkö:	LUT School of Business and Management
Koulutusohjelma:	Talousjohtaminen
Ohjaaja:	Pasi Syrjä

Tämän kandidaatintutkielman tarkoituksena on selvittää, mitä erityispiirteitä monikansallisten yritysten tilintarkastukseen liittyy. Tässä tutkimuksessa monikansallisten yritysten tilintarkastuksen erityispiirteitä lähestytään tilintarkastusriskin, ympäristöllisten tekijöiden sekä kansainvälisten tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardien avulla. Ympäristölliset tekijät, joiden vaikutusta monikansallisten yritysten tilintarkastukseen tutkitaan, ovat taloudelliset, poliittiset, lainsäädännölliset ja kulttuurilliset tekijät.

Tutkimusmenetelmänä tutkimuksessa käytetään laadullista tutkimusta. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa haastatellaan kolmea tilintarkastajaa, jotka työskentelevät sekä monikansallisten että pelkillä kotimaan markkinoilla toimivien yritysten parissa. Haastattelut toteutettiin huhtikuussa 2016. Haastatteluilla kartoitetaan, mikä vaikutus yrityksen monikansallisuudella on tilintarkastusriskiin ja, mitkä tekijät lisäävät tilintarkastusriskiä monikansallisten yritysten kohdalla. Haastattelujen avulla analysoidaan myös, miten eri ympäristölliset tekijät vaikuttavat monikansallisten yritysten tilintarkastukseen sekä, mitä hyötyjä ja haasteita kansainvälisiin standardeihin liittyy tarkastettaessa monikansallista yritystä.

Tulosten perusteella yrityksen monikansallisuus lisää tilintarkastusriskeistä eniten havaitsemisriskiä. Havaitsemisriskiin vaikuttavat muun muassa haasteet tiedonsaannissa ja viestinnässä sekä tarkastettavan aineiston määrän suuruus. Ympäristöllisistä tekijöistä erityispiirteitä monikansallisten yritysten tilintarkastukseen luovat eniten lainsäädännölliset ja kulttuuriset tekijät. Haasteita kansainvälisten tilintarkastusstandardien käyttöön luovat tulkitsemiserot, aikatauluttaminen ja kommunikointi.

ABSTRACT

Author: Heidi Marjoranta
Student number: 0405569
Title: Special Features in Auditing Multinational Companies
Faculty: LUT School of Business and Management
Degree program: Financial Management
Instructor: Pasi Syrjä

The aim of this Bachelor's thesis is to examine the special features in auditing multinational companies. This study approaches the special features in auditing multinational companies with the help of three aspects. These aspects are audit risk, environmental factors and international accounting and auditing standards. Environmental factors, that causes impacts are examined in this study, which is further categorized as economic, political, legal and cultural factors.

The research method used in this study is qualitative research. The qualitative research involves interviews from three auditors who works with both the multinational companies and the companies functioning entirely in the domestic market. The interviews were executed in April 2016. The interviews examine the impact of multinationality to audit risk and the factors that increases the audit risk of the multinational companies. The interviews also analyse how different environmental factors can affect auditing the multinational companies and what the benefits and challenges are related to the international standards when auditing multinational companies.

The results indicate that from the audit risk types the multinationality increases detection risk the most. Detection risk is affected inter alia by challenges in communication and difficulties in accessing the information. Additionally, the significant amount of inspected material increases the detection risk. From environmental factors side, the legal and cultural factors affects the auditing of multinational companies the most. The challenges in the use of international auditing standards are scheduling, communication and the differences in the interpretation of the standards.

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
1.1 Tutkimuksen taustaa	1
1.2 Tutkimuksen tavoitteet, tutkimusongelmat ja rajaukset	2
1.3 Tutkimusaineisto ja -menetelmät	3
1.4 Teoreettinen viitekehys	3
1.5 Tutkielman rakenne.....	5
2. TILINTARKASTUSRISKI	6
2.1 Toimintariski	9
2.2 Kontrolliriski.....	11
2.3 Havaitsemisriski	12
3. KANSAINVÄLISET TILINPÄÄTÖS- JA TILINTARKASTUSSTANDARDIT.....	14
3.1 Kansainvälisten standardien kehitys	15
3.2 Haasteet standardien harmonisoinnissa eri ympäristöllisten tekijöiden näkökulmasta.....	17
3.3 Kansainvälisten tilintarkastusstandardien soveltaminen käytännössä	21
4. MONIKANSALLISTEN YRITYSTEN TILINTARKASTUKSESSA HUOMIOITAVAT TEKIJÄT	24
4.1 Tutkimusmenetelmä ja aineiston keruu.....	24
4.2 Tilintarkastusriski monikansallisessa yrityksessä	25
4.3 Ympäristölliset tekijät	28
4.4 Kansainväliset tilintarkastusstandardit käytännössä	29
4.5 Tutkimustulokset	32
5. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET.....	37
LÄHTEET	40
LIITTEET	

TAULUKOT

Taulukko 1: Tilintarkastusriskit monikansallisessa yrityksessä 33

Taulukko 2: Erityispiirteet ympäristöllisissä tekijöissä 35

KUVIOT

Kuvio 1: Teoreettinen viitekehys 4

Kuvio 2: Tilintarkastusriskin rakentuminen hyväksyttävälle tasolle 6

LYHENNELUETTELO

CASB Chinese Auditing Standards Board

COSO Committee of Sponsoring Organizations

FASB Financial Accounting Standards Board

IAASB International Auditing and Assurance Standards Board

IAS International Accounting Standards

IASB International Accounting Standards Board

IASC International Accounting Standards Committee

IFAC International Federation of Accountants

IFRS International Financial Reporting Standards

ISA International Standards on Auditing

SEC Securities and Exchange Commission

U. S. GAAP U. S. Generally Accepted Accounting Principles

1. JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen taustaa

Kansainvälistyminen on kasvava trendi talouselämässä ja monet yritykset ovat laajentaneet toimintaansa kotimaan markkinoilta myös ulkomaille. Tämän on mahdollistanut pääomamarkkinoiden vapautuminen 1980-luvulta alkaen, jonka jälkeen talouselämä on kansainvälistynyt hurjaa vauhtia (Semmler & Young 2010, 329). Laajentuminen ulkomaille mahdollistaa yrityksen kasvun, kun kotimaassa asiakassegmentti on jo saavutettu. Kansainvälistyminen voi tarjota yritykselle uusia tehokkaampia ja taloudellisempia ratkaisuja tuottaen toimintaansa (Mankinen, Ali-Yrkkö & Ylä-Anttila 2001, 27).

Yrityksen kansainvälistyminen on kuitenkin laaja prosessi ja se tuo mukanaan myös erilaisia haasteita. Yrityksen kansainvälistymisessä ja monikansallisen yrityksen johtamisessa haasteellista voi olla eri kulttuurien, toimintatapojen, käytäntöjen ja arvojen sovittaminen yhteen (Yrittäjät 2016). On huomioitava myös eri maiden erilaiset lainsäädännöt. Kansainvälistyminen vaikuttaa monella tapaa myös yrityksen talousosaston toimintaan. Laskentatoimen kehityksen on pysyttävä taloudellisen kehityksen perässä, jotta se pystyisi vastaamaan muuttuneisiin tarpeisiin markkinoilla (Troberg 2003,14).

Toimivien globaalien pääomamarkkinoiden edellytyksenä on tilinpäätösraportoinnin läpinäkyvyys ja mahdollisuus raporttien vertailuun (Troberg 2007, 230). Tämän takia on luotu erilaisia standardeja, jotka ohjaavat tilintarkastajien ja muussa taloudellisessa raportoinnissa mukana olevien toimintaa. Tilinpäätösstandardeja on harmonisoitu, jotta toiminta olisi yhtenäisempää eri maissa ja helpompaa ymmärtää sijoittajalle. Jotta yhteisymmärrys olisi mahdollisimman hyvää, kansainvälisten tilinpäätösstandardien (IFRS) lisäksi on myös kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja. Näitä standardeja laatii kansainvälisen tilintarkastusliitto IFAC:in (International Federation of Accountants) alla toimiva International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) (Ånerud 2004, 20).

Suomessa KHT-yhdistys on antanut jo pidemmän aikaa jäseniään sitovia tilintarkastus- ja tilintarkastajaa koskevia standardeja, ohjeita ja suosituksia. Tämä

auttaa tilintarkastajia noudattamaan hyvää tilintarkastustapaa. Tilintarkastussuositukset, joita KHT-yhdistys antaa, noudattavat pääosin IFAC:n standardeja. (Heiskanen, Kihn ja Näsi 2009, 122). Koska Suomessa noudatetaan kansainvälisiä standardeja, monikansallisten yritysten tilintarkastus helpottuu. Tilintarkastajien on kuitenkin huomioitava tiettyjä seikkoja tarkastaessaan monikansallisia yrityksiä.

1.2 Tutkimuksen tavoitteet, tutkimusongelmat ja rajaukset

Tarkoituksena tässä tutkimuksessa on selvittää, mitä erityispiirteitä monikansallisten yritysten tilintarkastuksessa on. Monikansallisen yrityksen tilintarkastus luo tilintarkastajalle erilaisia haasteita verrattuna vain yhdessä maassa toimivaan pienempään yritykseen. Monikansallisten yritysten tilintarkastukseen vaikuttavat esimerkiksi kansainvälisten tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardien sopeuttaminen yrityksen kulttuuriin, poliittisiin, lainsäädännöllisiin ja taloudellisiin tekijöihin (Smith, Sagafi-Nejad & Wang 2008, 3). Tässä tutkimuksessa selvittää, mitä nämä piirteet ja haasteet ovat sekä, mitä poikkeavuuksia monikansallisten yritysten tilintarkastuksessa on.

Tutkimuksen pääongelma on:

- Mitä erityispiirteitä monikansallisten yritysten tilintarkastukseen liittyy?

Pääongelman lisäksi tutkimus sisältää kaksi osaongelmaa, jotka auttavat varsinaisen pääongelman selvittämisessä. Osaongelmien avulla pyritään analysoimaan ja käsittelemään päätutkimusongelmaa syvemmin.

Tutkimuksen osaongelmat ovat:

- Millainen vaikutus yrityksen monikansallisuudella on tilintarkastusrisktiin?
- Mitä haasteita monikansallisten yritysten tilintarkastuksessa?

Tutkimusaihe on ajankohtainen, sillä yritykset kansainvälistyvät ja laajentavat toimintaansa ulkomaille koko ajan sekä kansainvälisesti yhtenäisten tilintarkastusstandardien kehitystyö on jatkuvaa.

Tutkimus on rajattu käsittelemään monikansallisten yritysten tilintarkastuksen erityispiirteitä kolmen eri näkökulman avulla. Nämä kolme näkökulmaa ovat

tilintarkastusriski, ympäristölliset tekijät sekä kansainväliset tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardit. Tutkimukseen valittiin nämä kolme näkökulmaa, sillä ne tukevat toisiaan, mutta antavat kattavan kuvan monikansallisten yritysten tilintarkastuksen erityispiirteistä. Näiden näkökulmien valintaan vaikuttivat myös aiheesta aiemmin tehdyt tutkimukset siitä, miten kansainvälistyminen on vaikuttanut yritysten toimintaan.

1.3 Tutkimusaineisto ja -menetelmät

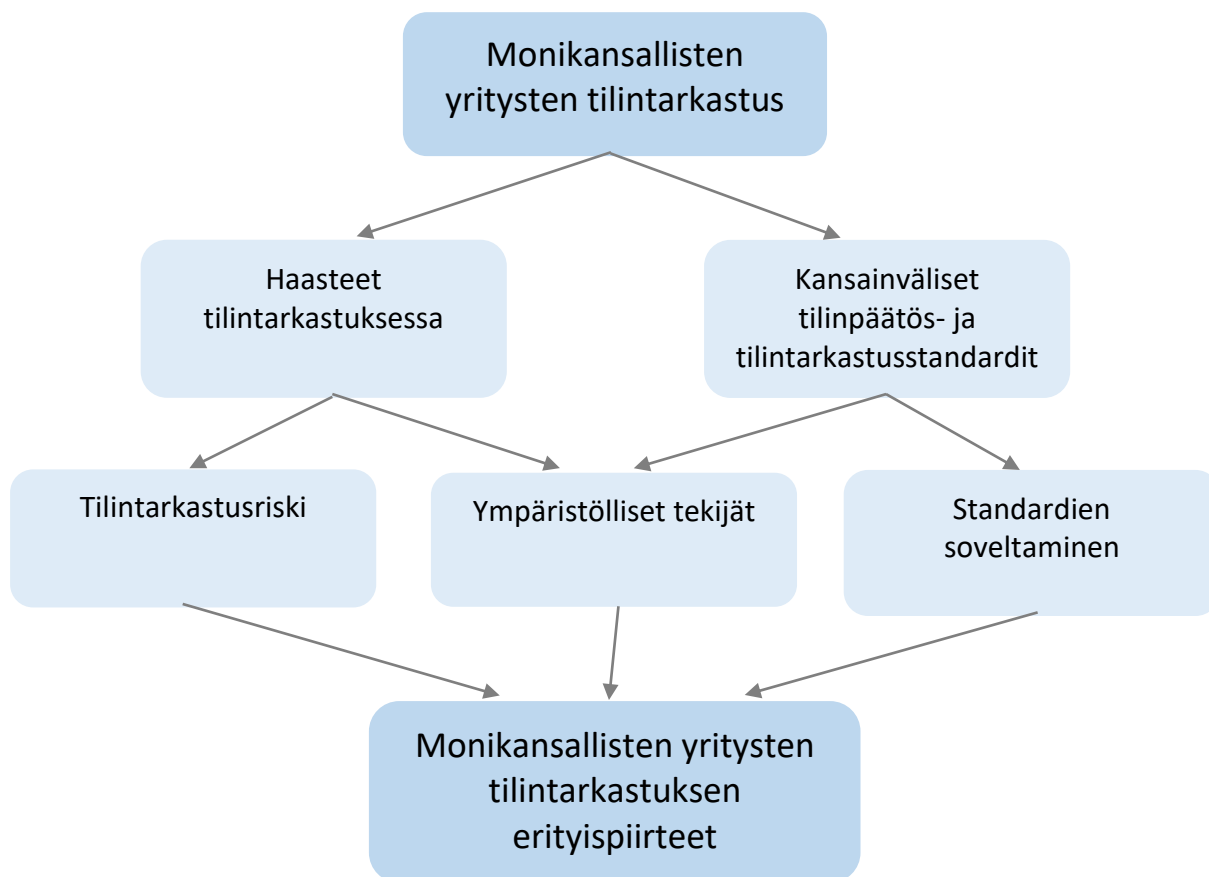
Tässä tutkimuksessa teoreettisen osuuden pohjana on käytetty alan kirjoja sekä lehtiä. Teoreettisessa osuudessa käsitellään tilintarkastusriskiä sekä muita tilintarkastuksen haasteita. Tämän lisäksi tarkastellaan kansainvälisiä tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardeja sekä niiden kehitystä. Tutkimuksessa hyödynnetään myös aiheeseen liittyviä aikaisempia tutkimuksia.

Tutkimuksen empiirinen osuus toteutetaan käyttämällä kvalitatiivista eli laadullista tutkimusmenetelmää. Laadullisessa tutkimuksessa käsitellään usein vain pienempää määrää tapauksia ja tavoitteena on analysoida niitä mahdollisemman kattavasti (Eskola & Suoranta 1998, 18). Tässä tutkimuksessa laadullinen aineisto kerätään haastattelemalla tilintarkastajia. Mahdollisimman monen tilintarkastajan haastattelemisen sijasta keskitytään kolmeen tilintarkastajaan tekemällä heille laajempi haastattelu ja analysoimalla siitä saatu aineisto perusteellisesti.

1.4 Teoreettinen viitekehys

Tutkielma pohjautuu tilintarkastuksen tekemiseen monikansallisessa yrityksessä. Tutkielman ajatuksena on, että monikansallisten yritysten tilintarkastuksesta on löydettävissä piirteitä, jotka ovat ominaisempia monikansallisen kuin yhdessä maassa toimivan yrityksen tilintarkastukselle. Aikaisempaa tutkimusta aiheesta on tehty jonkin verran, mutta ei niin paljon, jottei tutkimuksen tekeminen olisi kannattavaa. Aiheesta löytyy aikaisemmin tehtyjä case-tapauksia sekä muita tutkimuksia, joissa tutkitaan kansainvälistymistä ja monikansallisten yritysten tilintarkastusta. Alon ja Dwyer (2012) sekä Trabelsi (2010) ovat tehneet tutkimusta monikansallisten yritysten tilintarkastuksesta eri alueilla. Ympäristöllisten tekijöiden vaikutusta on tutkittu muun

muassa Alin ja Hwangin (2000) sekä Nobesin (1988) tutkimuksissa. Kaikkia näitä aikaisempia tutkimuksia tullaan hyödyntämään tämän tutkimuksen teoreettisessa osuudessa. Tutkielman teoreettista viitekehystä kuvaa kuvio 1.

Kuvio 1: Teoreettinen viitekehys

Monikansallisten yritysten tilintarkastuksen näkökulmasta syvennytään käsittelemään aihetta liittyen tilintarkastuksen haasteisiin ja kansainvälisiin tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardeihin. Haasteiden teoriaan perehdytään tilintarkastusriskin avulla ja kansainvälisistä standardeista tutkitaan niiden kehitystä, harmonisointia ja soveltamista. Ympäristölliset tekijät liittyvät sekä tilintarkastuksen haasteisiin että kansainvälisiin tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardeihin. Ympäristölliset tekijät jaotellaan taloudellisiin, poliittisiin, lainsäädännöllisiin ja kulttuurillisiin tekijöihin. Tilintarkastuksesta löytyy paljon kirjallista materiaalia, joten sitä kautta käsitellään teoriaa liittyen tilintarkastusriskin käsitteeseen. Tilintarkastusriski on tärkeä osa tilintarkastusta, kun otetaan huomioon mitä haasteita tilintarkastuksessa voi olla. Ympäristöllisten tekijöiden luomien haasteiden teoria koostuu aiemmin tehdyistä tutkimuksista. Kansainvälisestä tilinpäätöksestä löytyy paljon kirjallisuutta, joten sitä

voidaan hyödyntää tehdessä tutkimusta liittyen kansainvälisiin standardeihin. Tärkeä osa tämän tutkimuksen pohjaa ovat kansainväliset ISA-tilintarkastusstandardit, jotka ohjeistavat tilintarkastajia monikansallisen yrityksen tilintarkastuksessa.

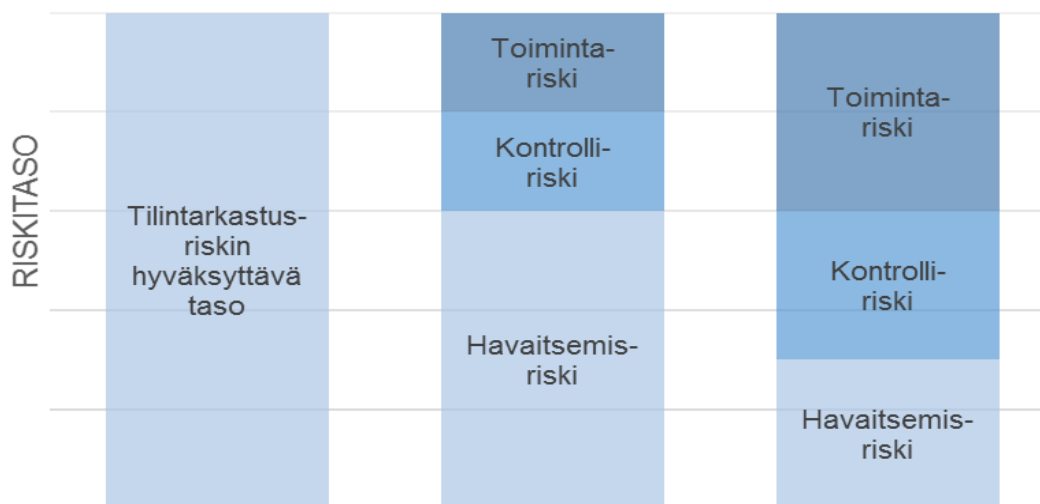
1.5 Tutkielman rakenne

Tutkielma etenee siten, että ensimmäisenä on johdantoluku, joka käsittelee tutkimuksen taustaa, tavoitteita ja tutkimusongelmaa. Näiden lisäksi ensimmäisessä luvussa luodaan myös teoreettinen viitekehys tutkimukselle. Toisessa luvussa aloitetaan käymään läpi teoriaa niiden osa-alueiden pohjalta, joilla on vaikutusta tilintarkastajan toimintaan erityisesti monikansallisessa yrityksessä. Toisessa luvussa käsitellään tilintarkastusriskiä, joka jakautuu toiminta-, kontrolli- ja havaitsemisriskiin. Kolmannessa luvussa tarkastellaan kansainvälisiä tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardeja. Erityisemmin niiden kehitystä, haasteita ja soveltamista.

Neljännessä luvussa keskitytään tutkimuksen empiiriseen osuuteen ja käydään läpi seikkoja, jotka on huomioitava monikansallisen yrityksen tilintarkastuksessa. Tässä luvussa käydään läpi käytettyjä tutkimusmenetelmiä, aineiston keruuta sekä erilaisia näkökulmia, jotka on huomioitava monikansallisen yrityksen tilintarkastuksessa. Nämä näkökulmat ovat taloudellinen, lainsäädännöllinen, poliittinen ja kulttuurillinen ympäristö. Näiden lisäksi tutkitaan tilintarkastusriskiä monikansallisessa yrityksessä sekä käytössä olevia kansainvälisiä standardeja. Neljännen luvun lopussa esitetään tutkimuksen tulokset. Viides luku sisältää tutkielman yhteenvedon ja johtopäätökset tutkimukselle sekä pohditaan tutkimuksen luotettavuutta ja jatkotutkimusmahdollisuuksia.

2. TILINTARKASTUSRISKI

Tilintarkastusriskillä tarkoitetaan tilannetta, jossa tilintarkastaja antaa puhtaan lausunnon, vaikka tarkastettavassa aineistossa olisikin olennainen virhe tai puute. Tilintarkastusriski voidaan jakaa kolmeen osa-alueeseen, toiminta-, kontrolli- ja havaitsemisriskiin. Toimintariskissä on kyse tarkastuskohteen eri toimintojen tai liiketapahtumien luonteesta johtuvasta riskistä. Kontrolliriskillä tarkoitetaan sitä, että kirjanpitojärjestelmä tai sisäinen valvontajärjestelmä ei estä tai paljasta aineistoon liittyvää virhettä tai puutetta. (Korkeamäki 2008, 36-37) Toimintariskistä ja kontrolliriskistä käytetään myös yhteisnimitystä olennaisen virheen tai puutteen riski (Tomperi 2009, 35). Havaitsemisriskissä on kyse siitä, että tarkastus ei paljasta aineistoon sisältyvää virhettä tai puutetta (Korkeamäki 2008, 37). Kuviossa 2 kuvataan tilintarkastusriskin rakentumista hyväksyttävälle tasolle. Tilintarkastusriskiä laskiessa voidaan käyttää kaavaa: $\text{toimintariski} \times \text{kontrolliriski} \times \text{havaitsemisriski} = (\text{hyväksyttävällä tasolla oleva}) \text{tilintarkastusriski}$ (Chen, Zhang & Ling 2010, 24).

Kuvio 2: Tilintarkastusriskin rakentuminen hyväksyttävälle tasolle

Tilintarkastuksen suunnittelu auttaa alentamaan tilintarkastusriskiä. Tilintarkastajan tulee pitää huoli siitä, että tilintarkastusriski on hyväksyttävällä tasolla. Tilintarkastusriskin pienentämiseksi tilintarkastajan tulee kerätä mahdollisimman paljon tilintarkastusevidenssiä, jolla hän voi perustella tekemänsä johtopäätökset ja antamansa tilintarkastuslausunnon (Tomperi 2009, 35). Tilintarkastusriski ei saa ylittää hyväksyttävää tasoa, joten jos tilintarkastaja arvioi toiminta- ja kontrolliriskin suureksi, täytyy tilintarkastajan pitää havaitsemisriski alhaisempana.

Kansainvälinen tilintarkastusstandardi ISA 500 käsittelee tilintarkastusevidenssiä. Tilintarkastusevidenssiä on kaikki informaatio, jota tilintarkastaja käyttää tekemiinsä johtopäätöksiin. Tilintarkastusevidenssiä ovat esimerkiksi tilinpäätöksestä saatavat taloudelliset tiedot ja lukemat yrityksestä. Vaikka tilintarkastajien odotetaan perehtyvän materiaaliin kunnolla, jotta tilintarkastusriski olisi mahdollisimman alhainen, ei tilintarkastajien odoteta kuitenkaan käsittelevän kaikkea saatavilla olevaa informaatiota. Tilintarkastusevidenssin laatuun vaikuttaa se, kuinka relevanttia ja luotettavaa sen perustana oleva tieto on. Relevanssiin vaikuttaa se, kuinka looginen yhteys evidenssillä on tilintarkastustoimenpiteen tarkastukseen tai kannanottoon tai että evidenssi on merkittävää toimenpiteen tarkoituksen tai kannanoton kannalta. Tilintarkastusevidenssin luotettavuuteen vaikuttavat tiedon lähde, luonne sekä olosuhteet, joissa tieto on hankittu. Tilintarkastusevidenssin luotettavuutta lisää se, että tieto on hankittu yhteisön ulkopuolisista riippumattomista lähteistä. Sisäisesti tuotetun tilintarkastusevidenssin luotettavuus lisääntyy, kun yhteisön käyttämät kontrollit ovat tehokkaita. Epäsuorasti tai päättelemällä hankittua tilintarkastusevidenssiä luotettavampaa on tilintarkastajan itsensä hankkima tilintarkastusevidenssi sekä dokumentoidussa muodossa oleva tieto on suullisesti saatua tietoa luotettavampaa. Myös alkuperäiset asiakirjat ovat luotettavampaa tilintarkastusevidenssiä kuin kopioitu tieto, jonka luotettavuuteen voi vaikuttaa niiden laatimiseen ja säilytykseen liittyvät kontrollit. (KHT-yhdistys 2012, 590-607)

Kansainvälinen tilintarkastusstandardi ISA 315 määrittää olennaisen virheellisyyden riskien tunnistamista ja arvioimista yhteisöstä ja sen toimintaympäristöstä muodostetun käsityksen avulla. Tällä standardilla tilintarkastajan tavoitteena on väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvan olennaisen virheellisyyden riskien tunnistaminen ja arvioiminen tilinpäätöstopasolla ja kannanottotasolla sen käsityksen mukaan, jonka hän saa yhteisöstä ja sen toimintaympäristöstä sekä sen sisäisestä valvonnasta. Näiden avulla tilintarkastaja luo perustan arvioitujen olennaisen virheellisyyden riskeihin vastaavien toimenpiteiden suunnittelulle ja toteutukselle. (KHT-yhdistys 2012, 416-418)

Riskiperusteinen tilintarkastus lisää mahdollisuutta paljastaa olemassa olevia riskejä sekä se tarjoaa johdolle paremman näkyvyyden siitä, missä sen organisaation korkein riski sijaitsee. Näin johto voi hallita paremmin resurssejaan liittyen riskeihin. Riskiperusteinen tilintarkastus tarjoaa mahdollisuuden tarkastella riskejä

riippumattomasti ja objektiivisesti. Riskiperusteinen tilintarkastus pitää sisällään riskien todennäköisyyksien ja vaikutusten mittaamista ja arvioimista. Mittaamisen ja arvioinnin avulla voidaan muodostaa käsitys riskitasosta. Riskiperusteinen tilintarkastus mahdollistaa nykyisten riskien ymmärtämisen ja olemassa olevien kontrollien tehokkuuden arvioimisen. Lisäksi se mahdollistaa johdon kohdistamaan resursseja tarvittaviin kontrolleihin. Riskiperusteisessa tilintarkastuksessa on havaittu hyötyjen lisäksi myös muutamia haittoja. Riskiperusteisen tilintarkastuksen budjetointi on hankalampaa ja vähemmän ennustettavissa johtuen joustavammasta aikataulusta. Tällainen on tilanne usein erityisesti suunnitelmassa kansainvälisten yritysten tilintarkastusta. Riskiperusteinen lähestymistapa tilintarkastukseen ohjaa resurssien allokoitua, mutta täytyy muistaa, että vaikka virhettä ei löytyisi, se ei tarkoita sitä, ettei riskiä olisi. (Burk & Hendry 2014, 76)

Tilintarkastuksen suunnittelu sekä riskiperusteinen tilintarkastus pohjautuen yrityksen strategiaan aloitteisiin ja liiketoiminnan tarpeisiin on erittäin tärkeää vaikeassa talouden tilanteessa. Riskiperusteisen tilintarkastustavan käyttäminen helpottaa sisäisen tilintarkastuksen toimia tuomaan esiin oikeat ongelmat oikeaan aikaan. Avainasemassa olevien riskien onnistunut tunnistaminen on tärkeää kaikille yrityksille, koska se mahdollistaa tarvittavien resurssien sijoittamisen liiketoiminnan toiminnoissa siten, että havaittuja riskejä voidaan ehkäistä. (Chi 2009, 814) Erityisesti suurten yritysten kohdalla, jollaisia monikansalliset yritykset usein ovat, on tärkeää, että käytettävissä olevat resurssit on allokoitu oikein.

Tilintarkastusammattikunnan käsitys riskeistä muuttui paljon Committee of Sponsoring Organizationsin (COSO) julkaiseman raportin jälkeen vuonna 1992. Raportissa tilintarkastajille ja kirjanpitäjille esitettiin näkemys siitä, kuinka riski ja sisäinen kontrolli heijastuvat johonkin muuhun kuin virheisiin kirjanpidossa. Lisäksi COSO:n raportti käsitteli laajasti ammatin käsitteitä riskeistä ja riskien hallinnasta tunnistamalla lukuisia ulottuvuuksia sisäisestä valvonnasta, jotka saattavat olla merkityksellisiä tilintarkastuksen menettelytavoissa. Tarkemmin sanottuna COSO:n sisäisen kontrollin ”kuutio” esitteli viisi komponenttia, jotka ovat välttämättömiä tehokkaan sisäisen kontrollin kannalta. Nämä viisi komponenttia ovat asiakkaan olosuhteet (ympäristön kontrolli), kyky tunnistaa uhat (riskien arviointi), toteutetut toimet virheisiin puuttumiseksi (valvonnan kontrolli), tarkastusten ylläpito (seuranta) sekä kyky koordinoida kaikkea (tiedotus ja viestintä). Tämän myötä riskien hallinnasta tai

tarkemmin sanottuna yrityksen riskien hallinnasta on tullut yhä tärkeämpi osa yrityksen perustoimia. (Knechel 2007, 384-388)

2.1 Toimintariski

Toimintariski tarkoittaa riskiä tilintarkastuksen olennaisesta virheellisyydestä. Toimintariski sisältää mahdollisuuden virheellisyydestä jossain tietyssä toiminnossa, ympäristössä tai tilinpäätöksen osassa (Florea & Florea 2012, 46-47). Jotta tilintarkastaja saisi perustan olennaisen virheellisyyden arvioinnille, tilintarkastajan tulee suorittaa riskienarviointitoimenpiteitä. Tilintarkastusstandardin ISA 315 mukaan riskienarviointitoimenpiteisiin tulee kuulua tiedustelujen tekemistä, analyttisiä toimenpiteitä sekä havainnointia ja yksityiskohtaista tarkastusta. Tiedusteluja tulee tehdä toimivalle johdolle ja muille yhteisössä toimiville henkilöille, joilla tilintarkastajan mielestä voi olla sellaista tietoa, josta todennäköisesti olisi apua väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvan olennaisen virheellisyyden riskien tunnistamisessa (KHT-yhdistys 2012, 419).

Joka yrityksellä on enemmän tai vähemmän potentiaaliseen riskiin vaikuttavia tekijöitä. Yrityksen potentiaaliseen toimintariskiin voivat vaikuttaa sektori, jolla yritys työskentelee, yrityksen rakenne tai koko. Tilintarkastajan tulee arvioida tarkastamansa yrityksen kokonaisuutta, jotta tilintarkastuksen toimintariski olisi mahdollisimman pieni. Tilintarkastajan täytyy huomioida tarkastamassaan yrityksessä seuraavia seikkoja: yrityksen toimiala, organisaation tai yrityksen rakenne, yrityksen toimintaperiaatteet, kehitysnäkymät, hallinto ja kirjanpito sekä tilinpäätöskäytännöt. Näiden tekijöiden perusteella tilintarkastaja voi arvioida tarkastamansa yrityksen toimintariskiä kokonaisuutena. (Florea & Florea 2012, 46-47) Erityisesti monikansallisten yritysten kohdalla merkittäviksi riskitekijöiksi voivat nousta yrityksen koko, rakenne sekä paikalliset tilinpäätöskäytännöt.

Yrityksen toimialaa koskevista tekijöistä yrityksen tulee arvioida toimialan olosuhteita, kuten kilpailuympäristöä, tavarantoimittaja- ja asiakassuhteita sekä teknistä kehitystä. Tarkasteltavia seikkoja voivat olla esimerkiksi markkinat ja kilpailu, toiminnan syklisyys tai kausittaisuus, tuotteisiin liittyvä tuoteteknologia sekä energian saatavuus ja sen kustannukset. Myös yhteisön toimialasta voi aiheutua olennaisuuden virheellisyyden riskejä, jotka johtuvat liiketoiminnan luonteesta tai sääntelyn tasosta. Tällaista riskiä

voivat tuoda esimerkiksi pitkäaikaisista sopimuksista johtuvat virheelliset tuotto- ja kuluarviot. Tilintarkastajan tulee myös arvioida ongelmia, jotka ovat tyypillisiä kyseessä olevalla toimialalla liittyen esimerkiksi toimialan kasvuun, laskuun tai sääntöihin. Sääntelyyn liittyviin tekijöihin lasketaan muun muassa käytössä oleva tilinpäätösnormisto sekä oikeudellinen ja poliittinen ympäristö. Sääntelyyn liittyviä tarkastettavia seikkoja voivat olla esimerkiksi laskentaperiaatteet ja toimialakohtaiset käytännöt, sääntelynormisto säännellyllä toimialalla, lainsäädäntö ja määräykset, jotka vaikuttavat merkittävästi yhteisön toimintaan, verotus, julkisen vallan politiikka, mukaan lukien rahapolitiikka sekä ympäristövaatimukset. (Florea & Florea 2012, 46-47; KHT-yhdistys 2012, 483) Monikansallisen yrityksen kohdalla tilintarkastajan on kiinnitettävä erityistä huomiota oikeudellisiin tekijöihin eli siihen, millaista on paikallinen lainsäädäntö ja sääntelyt.

Toimialan lisäksi tilintarkastajan on arvioitava yrityksen organisaatio- ja yritysrakennetta. Tilintarkastajan tulee arvioida yrityksen valvontaan liittyviä kysymyksiä, joita ovat esimerkiksi, ovatko yrityksen toiminnot keskitettyjä vai hajallaan useilla alueilla sekä miten vastuut on aseteltu yrityksessä. (Florea & Florea 2012, 46) Yhteisön luonteeseen myös liittyy se, miten monimutkainen yhteisön rakenne on. Monimutkaisuutta voivat lisätä esimerkiksi tytäryhtiöiden ja muiden osien määrä, jotka sijaitsevat useissa eri paikoissa sekä omistus ja omistajien ja muiden henkilöiden tai yhteisöjen väliset suhteet (KHT-yhdistys 2012, 484). Monikansallisten yritysten rakenne on usein pieniä yrityksiä monimutkaisempi, joten yrityksen rakenteen arviointi monikansallisen yrityksen tilintarkastuksessa on tärkeässä roolissa. Kun tilintarkastaja muodostaa käsitystä yhteisön luonteesta, hän voi esimerkiksi tarkastella yhteisön liiketoimintoja, investointeja ja sijoitustoimintaa, rahoitusta ja rahoittamista sekä taloudellista raportointia (KHT-yhdistys 2012, 484-485).

Tarkastettavan yrityksen toimintaperiaatteista tilintarkastajan on arvioitava yrityksen yleisiä periaatteita liittyen sen taloudellisiin, kaupallisiin ja sosiaalisiin tekijöihin. Taloudellisiin tekijöihin liittyvä toimintariski voi olla esimerkiksi yrityksen vähäinen käyttöpääoma, vähäinen oma pääoma sekä kassanhallintaan liittyvät kysymykset. Tilintarkastajan tulee arvioida myös tarkastettavan yrityksen kehitysnäkymiä. Esimerkiksi nopeasti kasvavan yrityksen kohdalla tilintarkastajan saattaa olla kannattavaa keskittyä yrityksen aineellisten ja taloudellisten lukemien tarkasteluun, kun taas yrityksen tuloksen ollessa pessimistinen, keskittyminen yrityksen

liiketoiminnan jatkuvuuden kysymyksiin voi olla oleellisempaa. Tilintarkastajan tulee myös huomioida, millaiset hallinto- ja kirjanpitojärjestelmät sekä tilinpäätösperiaatteet yrityksellä on. Hallintoon liittyviä riskejä voivat olla esimerkiksi hallinnollisen henkilöstön puute tai heikko viestintäjärjestelmä. Kirjanpitoon ja tilinpäätökseen liittyvä toimintariski voi olla esimerkiksi virheet tase-erissä. Toimintariski liittyen tiettyihin toimintoihin tai tileihin liittyy mahdollisuuteen, että tietyt tilit tai operaatiot ovat epätarkkoja. Näitä riskejä arvioitaessa on otettava huomioon tietojen luonne (toistuvuus, oikea-aikaisuus, poikkeuksellisuus), toimintojen ja kirjanpidon käsittelyn monimutkaisuus sekä mittauksen haasteellisuus. (Florea & Florea 2012, 46-47)

2.2 Kontrolliriski

Kontrolliriski on toimintariskin tapaan olennaiseen virheeseen tai puutteeseen liittyvä riski. Kontrolliriskillä tarkoitetaan sitä, että yrityksen sisäinen valvontajärjestelmä ei ehkäise tai havaitse olemassa olevaa virhettä (Tomperi 2009, 35). Kontrolliriskisiin vaikuttavat sisäisen valvonnan järjestelmän tehokas suunnittelu, toteutus ja ylläpito (Florea & Florea 2012, 48). Heikkoudet sisäisen valvonnan järjestelmässä lisäävät kontrolliriskiä. Jos tilintarkastaja katsoo, että yrityksen sisäinen valvontajärjestelmä on täysin kyvytön virheiden ehkäisyssä tai havaitsemisessa, hän voi katsoa kontrolliriskin olevan jopa 100 prosenttia (Botez 2015, 72).

Kontrolliriski liittyy läheisesti yrityksen toimintojen luonteeseen. Kirjanpitojärjestelmät tuottavat kolmenlaista dataa yrityksen toiminnoista: toistuvaa, oikea-aikaista sekä poikkeuksellista. Toistuvaa dataa ovat tiedot tavanomaisesta liiketoiminnasta, kuten yrityksen ostot, myynnit sekä palkat. Oikea-aikainen data täydentää toistuvaa dataa, mutta se ei ilmesty toistuvasti. Tämänkaltaista dataa on esimerkiksi varaston arvo vuoden lopussa. Poikkeuksellista dataa ovat esimerkiksi uudelleen arvioinnit, fuusiot tai yrityksen rakenneuudistukset. (Florea & Florea 2012, 48-49) Kun tilintarkastaja arvioi tarkastamansa yrityksen kontrolliriskiä, hänen tulisi ymmärtää, miten tarkastettavan yrityksen valvontajärjestelmä toimii ja kuinka tehokas se on, jotta kontrolliriski saataisiin arvioitua oikealle tasolle (Botez 2015, 72).

Toimintariskin ja kontrolliriskin välillä on usein yhteys (Botez 2015, 72). Tilintarkastusriskin vähentämistä on tutkittu paljon ja yhteyksiä toiminta- ja kontrolliriskin välille on tutkimuksissa löydetty. Usein toimintariskin virheprosentin

ollessa korkea myös kontrolliriski on korkea ja toisinpäin (Botez 2015, 72). Tutkimuksissa on havaittu merkittäviä yhteyksiä virheiden ja muutamien tarkastettavien ominaisuuksien välillä. Nämä tekijät, joiden on huomattu vaikuttavan toiminta- ja kontrolliriskiin ovat johdon pätevyys, taloudellinen tilanne, johdon ohjaus, yksityiskohtainen ohjaus sekä johdon yhtenäisyys (Wallace & Kreutzfeldt 1995, 482).

Johdon pätevyyteen vaikuttavat kirjanpidon päiväkirjaan säädetyt debet- ja kredit-saldot (adjustment journal entries ja proposal adjustment journal entries) sekä ajantasaisuuden ongelmien korjaaminen kirjanpidossa. Taloudellisessa tilanteessa virheisiin vaikuttavat kirjanpitoperiaatteiden monimutkaisuus liittyen yrityksen toimialaan sekä yrityksen maksuvalmiuden tila tilikauden lopussa. Johdon ohjaukseen riskejä tuovat johdon laatima lyhyen aikavälin budjetti tuotoille sekä johdon viestintä ja vastuiden delegointi alaisille. Yksityiskohtaiseen ohjaukseen liittyy sisäisen laskentatoimen ohjauksen laatu läpi talouden eri syklien sekä kokonaisvaltainen sisäisen laskentatoimen ympäristön ohjaus. Johdon yhtenäisyyteen vaikuttaa sitoutuminen tiimin arviointiin. (Wallace & Kreutzfeldt 1995, 483)

2.3 Havaitsemisriski

Havaitsemisriskillä tarkoitetaan riskiä siitä, että tilintarkastaja ei havaitse olennaista virhettä tai puutetta. Havaitsemisriskiin vaikuttaa merkittävästi tilintarkastajan keräämän tilintarkastusevidenssin määrä. Jos tilintarkastaja haluaa vähentää havaitsemisriskin suuruutta, tilintarkastaja voi kerätä lisää todisteita tilintarkastusevidenssiksi. Havaitsemisriskiä ei voida kuitenkaan poistaa kokonaan, sillä tilintarkastajan on usein mahdotonta tarkastaa kaikkea satavalla olevaa aineistoa. Tilintarkastajan tarkastuksen tukemiseksi valitsema aineisto vaikuttaa paljon havaitsemisriskin suuruuteen. (Botez 2015, 72; Florea & Florea 2010, 49)

Havaitsemisriskin suuruuteen vaikuttavat tarkastuksen luonne, ajoitus ja määrä. Jotta havaitsemisriski saataisiin pidettyä mahdollisimman hyvällä tasolla, tilintarkastajan on osattava erottaa olennaiset virheet epäolennaisista ja noudatettava olennaisuuden periaatetta. Tarkastuksessa tulisi keskittyä ensisijaisesti sellaisiin toimintoihin ja liiketapahtumiin, jotka ovat olennaisia tilinpäätösinformaation kannalta ja joissa on mahdollisuus, että sisäinen valvontajärjestelmä ei ole havainnut puutteita tai virheitä. (Korkeamäki 2008, 37)

Tilintarkastaja voi pienentää havaitsemisriskiä riittävällä suunnittelulla, muodostamalla toimeksiantotiimin henkilöstöstä asianmukaisella tavalla, noudattamalla ammatillista skeptisyyttä sekä valvomalla ja läpikäymällä suoritettua tilintarkastustyötä. Havaitsemisriskiin liittyvät tilintarkastuksen luontaiset rajoitteet. Tilintarkastuksen luontaisista rajoitteista johtuen tilintarkastajan johtopäätösten ja lausunnon perustana olevasta tilintarkastusevidenssistä suurin osa on enemmänkin vakuuttavaa kuin täydellisen varmuuden antavaa. Tilintarkastuksen luontaiset rajoitteet voivat johtua kolmesta eri syystä. Ensimmäisenä on taloudellisen raportoinnin luonne. Tilinpäätöksen joihinkin eriin liittyy luontaista vaihtelua, jota ei ole mahdollista poistaa kokonaan. Vaihtelu johtuu siitä, että moniin tilinpäätöksen eriin liittyy subjektiivisia päätöksiä, arvioita, jonkin verran epävarmuutta, tulkintoja ja harkintaan perustuvia ratkaisuja. ISA-standardien edellytyksen mukaan tilintarkastajan on kuitenkin kiinnitettävä erityistä huomiota siihen ovatko kirjanpidolliset arviot kohtuullisia otettaessa huomioon sovellettava tilinpäätösnormisto sekä siihen liittyvät tilinpäätöksessä esitettävät tiedot. (KHT-yhdistys 2012, 239-240) Monikansalliset kansainväliset yritykset ovat usein kooltaan suurempia, joten erilaisten taloudellisten lukujen arviointi voi olla haastavampaa sen kaltaisessa yrityksessä.

Tilintarkastustoimenpiteiden luonne on toinen tilintarkastuksen luontaisista rajoitteista. Tilintarkastustoimenpiteiden luonteeseen liittyvä luontainen rajoite voi olla käytännöllinen tai lakiin perustuva rajoite, joka vaikuttaa tilintarkastajan kykyyn hankkia tilintarkastusevidenssiä. Johto tai muut voivat tahallisesti tai tahattomasti jättää antamatta kaikkea relevanttia tietoa tilintarkastajalle tai kyseessä voi olla jopa väärinkäytös, johon liittyy pitkälle suunniteltuja peittämisjärjestelyjä. Kolmantena tilintarkastuksen luontaisena rajoitteena on tarpeellisuus siitä, että tilintarkastus tulee suorittaa kohtuullisessa ajassa ja kohtuullisin kustannuksin. Taloudellisen raportoinnin on oltava oikea-aikaista sekä tilintarkastajan on löydettävä tasapaino hyödyn ja kustannusten välillä. Tilintarkastaja ei saa jättää suorittamatta tilintarkastustoimenpidettä, jolle ei ole vaihtoehtoa tai tyytyä vähempään kuin vakuuttavaan tilintarkastusevidenssiin sen perusteella, että toimenpide on hankala, aikaa vievä tai aiheuttaisi kustannuksia. Tästä johtuen tilintarkastuksen suunnittelu on erittäin tärkeä osa tilintarkastusprosessia. (KHT-yhdistys, 2012, 240-241)

3. KANSAINVÄLISET TILINPÄÄTÖS- JA TILINTARKASTUSSTANDARDIT

Liiketoimintojen kansainvälistymisen myötä koettiin tarvetta yhtenäistää tilinpäätös- ja talousraportointimuotoja sekä -tapoja. Kansainvälisesti suurimpia vaikuttajia laskentastandardeihin ovat amerikkalainen Financial Accounting Standards Board (FASB) sekä International Accounting Standards Board (IASB, aikaisemmin International Accounting Standards Committee IASC). FASB on kehittänyt amerikkalaiset laskentasäännöt U.S. Generally Accepted Accounting Principles (U.S. GAAP) ja IASB kansainväliset laskentastandardit International Financial Reporting Standards (IFRS, aikaisemmin International Accounting Standards IAS). (Troberg 2003, 13-23)

Kansainväliset tilinpäätösstandardit lisäävät laskentastandardien yhtenäisyyttä ja ne kohtaavat kansainvälistyneiden maailmanmarkkinoiden tarpeet. Kansainvälisten tilinpäätösstandardien tavoitteena on myös lisätä kotimaisten ja kansainvälisten tilintarkastusstandardien vaatimuksien yhtäläisyyttä. Kansainväliset tilinpäätösstandardit auttavat taloudellisessa raportoinnissa ja ne tarjoavat kirjanpidon perustan myöhemmin teollistuneille maille, joissa kirjanpidon käytäntö on vasta kehitysvaiheessa. (Smith, Sagafi-Nejad & Wang 2008, 4) IASB nimeää tavoittelevansa yleisen edun nimissä korkealaatuisia, ymmärrettäviä ja toimeenpanokelpoisia tilinpäätösstandardeja, jotta korkea laatu, läpinäkyvyys ja vertailtavuus taloudellisten tietojen raportoinnissa helpottuisi eri markkina-alueilla ympäri maailman (Troberg 2007, 29).

Kansainväliset tilintarkastusstandardit, International Standards on Auditing (ISA), ovat International Auditing and Assurance Standard Boardin (IAASB) laatimia standardeja tilintarkastukseen (Accountancy Ireland 2004, 45). IAASB toimii itsenäisesti International Federation of Accountantsin (IFAC) alla (Smith, Sagafi-Nejad & Wang 2008, 11). ISAAB:in tavoitteena on luoda korkeaa laatua tilintarkastuksen varmuuteen, laadunvalvontaan sekä parantaa tasaisuutta tilintarkastajien käytännöissä kaikkialla maailmassa (Accountancy Ireland, 2004, 45). Tällä tavalla myös kansalaisten luottamus maailmanlaajuisiin tilintarkastuskäytäntöihin vahvistuu (Smith, Sagafi-Nejad & Wang 2008, 11).

ISA:t sisältävät peruseriaatteita, olennaisia menettelytapoja sekä tilintarkastukseen liittyviä ohjeita ja muuta materiaalia. Peruseriaatteet ja olennaiset menettelytavat selittävät tilintarkastuksen kontekstia ja muu materiaali opastaa niiden soveltamiseen. ISA:t eivät kuitenkaan voi ohittaa kansallisia säädöksiä ja julistuksia, jotka säätävät tilintarkastuksen taloudellisia tietoja tietyssä maassa. Yhdysvalloissa kansallisten standardien noudattaminen johtaa usein myös kansainvälisten standardien noudattamiseen. Merkittävien erojen huomaaminen Yhdysvaltojen ja kansainvälisten standardien välillä johtaa usein eron yhtenäistämisen tavoitteluun. (Smith, Sagafi-Nejad & Wang 2008, 12).

Tehokas ja toimiva maailmanlaajuinen markkinapaikka hyötyy yhdenmukaisista tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardeista. Tällä hetkellä liikemiesten, tilintarkastajien, rahoittajien ja sijoittajien täytyy ottaa huomioon mahdolliset eroavaisuudet eri maiden välillä. Tällaiset erot olennaisesti rajoittavat kansainvälisen liiketoiminnan aktiivisuuden kehittymistä. Tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardien harmonisoinnilla on potentiaalia hyödyttää taloudellista toimintaa ympäri maailman. Vähintään harmonisointi helpottaisi kirjanpitäjien ja tilintarkastajien työtä, jolloin myös monikansallisten yritysten suorat kustannukset vähenisivät. (Smith, Sagafi-Nejad & Wang 2008, 12)

3.1 Kansainvälisten standardien kehitys

Liiketoimintojen kansainvälistymisestä lähtien on ollut tarvetta yhtenäisille standardeille tilinpäätökseen ja tilintarkastukseen. Yhtenäiset standardit helpottavat huomattavasti monikansallisten yritysten parissa työskenteleviä kirjanpitäjiä ja tilintarkastajia, mutta myös muut tahot hyötyvät yhtenäisistä standardeista. Tämän takia FASB ja IASB aloittivat säätämään laskentastandardeja. Niiden katsotaankin olevan merkittävimmät vaikuttajat kansainvälisiin laskentastandardeihin. (Troberg 2003, 20).

International Accounting Standards Committee (IASC) perustettiin vuonna 1973, kehittämään kansainvälisiä tilinpäätösstandardeja (IAS). Työskenneltyään tehokkaasti kymmenien vuosien ajan, vuonna 1997 IASC koki, että jatkaakseen tehokasta toimintaansa maailmanlaajuisten kansainvälisten tilinpäätösstandardien parissa, sen on muutettava rakennettansa. Vuonna 2001 IASC muuttui International Accounting Standards Boardksi (IASB) ja sen käyttämiä IAS-standardeja muokattiin. Uudistetut

standardit saivat nimen International Financial Reporting Standards (IFRS). (IAS Plus 2016)

FASB:in ja IASB:in lisäksi yksi merkittävä talousraportointia valvova elin on Securities and Exchange Commission (SEC). SEC:in tehtävänä on suojata sijoittajia ja valvoa amerikkalaisia pääomamarkkinoita. Yhdysvalloissa käytännön laskentastandardien säätäminen on FASB:in vastuulla, mutta SEC valvoo FASB:in toimintaa. SEC:illä on kuitenkin vaikutusta myös muiden maiden toimintaan joko suorasti tai epäsuorasti. SEC oli vahvasti mukana vaikuttamassa IASC:n muuntamisessa IASB:ksi. SEC:illä oli vaatimus, että kansainvälisiä laskentastandardeja säätävien henkilöiden tulee olla päteviä ja riippumattomia eikä eri maiden ministereitä tai tilintarkastusorganisaatioiden edustajia. (Troberg 2003, 22)

International Federation of Accountants (IFAC) on kansainvälinen tilintarkastusalan organisaatio, jonka toiminta-ajatuksen voi jakaa neljään osaan. Ensimmäisenä IFAC:in tavoitteena on edesauttaa korkeatasoisten kansainvälisten standardien ja ohjeistuksien laatimista, hyväksymistä ja käyttöönottoa. Toisena IFAC haluaa edistää vahvojen alan organisaatioiden ja tilintarkastusyhteisöjen sekä tilintarkastusammattilaisten noudattamien korkeatasoisten käytäntöjen kehittämistä. Kolmantena se haluaa edistää tilintarkastusammattilaisten työn arvoa maailmanlaajuisesti sekä neljäntenä esiintyä yleisen edun nimissä sellaisissa asioissa, joissa ammattikunnan erityisasiantuntemus on erityisen relevanttia. (KHT-yhdistys 2012, 5)

Kansainväliset tilintarkastusstandardit ovat kehittyneet paljon 1970-luvun lopulta, jolloin niiden kehittäminen aloitettiin (Roussey 1999, 15). The International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) perustettiin vuonna 1978, jolloin se toimi vielä nimellä International Auditing Practices Committee (IAPC) (IAASB 2016). Aluksi sen tehtävänä oli luoda ohjenuoria IFAC:ille ja sen jäsenelimille (Roussey 1999, 15). Vuonna 1991 IAPC:in ohjeet tilintarkastukseen luokiteltiin ja ne saivat nimen International Standards of Auditing (ISA) (IAASB 2016). Julkistamisen jälkeen kansainväliset tilintarkastusstandardit saivat maailmanlaajuista hyväksyntää rajat ylittävässä taloudellisessa toiminnassa mukana olevilta tahoilta (Roussey 1999, 14).

Vuonna 2001 IAPC kävi läpi muutoksia ja vuonna 2012 se rakentui uudelleen nimellä International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB). Vuonna 2003 IFAC

hyväksyi joukon uudistuksia, jonka mukana myös IAASB:in toimintaa pyritään kehittämään vastaamaan enemmän yleistä etua. Vuonna 2004 IAASB aloitti Clarity Projectin, jonka tavoitteena selkiyttää sen ISA-standardeja. Tämä ohjelma sisältää standardien uudelleenmuotoilua, jotta ne vastaisivat uusiin yleissopimuksiin ja olisivat yleisesti selkeämpiä. (IAASB 2016)

Liike yhdenmukaistaa kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja ei ole vielä yhtä pitkällä kuin tilinpäätösstandardien yhtenäistäminen. Siitä huolimatta ISA:t ovat käytössä monissa maissa. Joulukuussa vuonna 2005 Chinese Auditing Standards Board (CASB) ja IAASB julkaisivat lausunnon, jossa kerrotaan, että tilintarkastusstandardisysteemiä Kiinassa on tarkoitus kehittää ja lähentää vastaamaan IAASB:n kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja. (Smith, Sagafi-Nejad & Wang 2008, 12)

3.2 Haasteet standardien harmonisoinnissa eri ympäristöllisten tekijöiden näkökulmasta

Tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardien yhtenäistämässä ja niiden saamisessa toimimaan kaikkialla maailmassa on omat haasteensa. Näihin haasteisiin vaikuttavat eri maiden taloudelliset, poliittiset ja lainsäädännölliset tekijät sekä uniikit kulttuurit (Smith, Sagafi-Nejad & Wang 2008, 3). Myös historia, arvot sekä muut ympäristölliset tekijät vaikuttavat taloudellisen raportoinnin kehitykseen (Joshi 1998, 44). Kirjanpito ei ole syntynyt vain yhdessä maassa, joten on ymmärrettävää, että sen historia ja juuret ovat erilaisia eri maissa ja eri alueilla (Zacchea 1988, 19).

Yksi kansainvälisten standardien harmonisointiin vaikuttava tekijä on väli kahden vanhan kirjanpitoperiaatteen välillä. Nämä kaksi tapaa ovat anglosaksinen (joskus käytetään myös nimitystä englantilais-amerikkalainen) ja mannermainen (Trabelsi 2010, 355; Ali & Hwang 2000, 2). Kansainväliset tilinpäätösstandardit mukailevat paljon anglosaksista kirjanpitomallia, joten on selvää, että ne maat jotka jo kuuluvat tämän kirjanpitoperiaatteen käyttäjiin, omaksuvat helpommin myös IFRS-standardit. Muissa maissa voidaan tarvita erityisiä taitoja ja kokemusta, jotta pystyttäisiin siirtymään uudenaiseen kirjanpitokulttuuriin ja saataisiin toteutettua onnistuneet, yhtenäiset kirjanpitostandardit. (Trabelsi 2010, 355)

Taloudellisten tekijöiden mukana tuleviin haasteisiin vaikuttaa se, vallitseeko maassa pankkiperusteinen vai markkinaperusteinen rahoitusjärjestelmä (Ali & Hwang 2000, 1). Yksi käytössä olevasta rahoitusjärjestelmästä riippuva standardien harmonisointiin vaikuttava tekijä on yritysten rahoitus. Harmonisoinnin helppouteen on vaikutusta sillä, että tapahtuuko yritysten rahoitus pääosin pankkijärjestelmän vai pääomamarkkinoiden kautta. Ne maat, joissa yritysrahoitus tulee pääosin pankkijärjestelmien kautta ovat yleensä vähemmän halukkaita yhtenäistämään kirjanpitoaan muiden maiden kanssa kuin ne maat, joissa rahoitus tapahtuu pääosin pääomamarkkinoiden kautta. Syynä tähän on se, että rahoituksen saaminen pankista sisältää suoran lainaneuvottelun pankissa lainanantajan ja lainanottajan välillä, jossa lainottaja luovuttaa tietoja suoraan lainanantajalle. Tämän takia kysyntä luovuttaa tietoja julkisesti ei ole niin suuri, vaikka se olisi suositeltavaa kansainvälisten standardien ideologian mukaan. (Trabelsi 2010, 357) Eri rahoitusjärjestelmien takia myös sijoituksissa on eroja. Pankkiorientoituneessa rahoitusjärjestelmässä sijoitukset ovat yleensä pidempiaikaisia ja sijoittaessa lainanantaja (pankit) katsoo yrityksen velan ja varojen välistä suhdetta ja pyrkii tämän avulla arvioimaan yrityksen lainan maksukykyä (Ali & Hwang 2000, 3-4). Markkinaorientoituneessa järjestelmässä sijoitukset tapahtuvat arvopaperimarkkinoiden kautta. Tämän takia sijoittajat voivat myydä arvopaperinsa sekundäärimarkkinoilla, silloin kun haluavat, kun taas pankkiorientoituneessa järjestelmässä sijoitukset ovat usein pidempiaikaisia, johtuen muuttuvista rahoitusmarkkinoista (Nobes 1988, 166).

Toinen harmonisointiin vaikuttava taloudellinen tekijä on osakemarkkinoiden merkittävyys taloudessa. Maissa, joissa osakemarkkinat ovat merkittävässä roolissa, on enemmän kysyntää tietojen julkisuudelle, kuin maissa, joiden osakemarkkinat eivät ole kovin suuret. Maissa, joiden osakemarkkinat ovat merkittävän suuret, on enemmän kysyntää myös kansainvälisesti yhdenmukaisille tiedoille ja raportointitavoille. (Trabelsi 2010, 357) Boolakyn (2011, 47-56) mukaan rahoitusmarkkinoiden kehityksen taso sekä maan ulkomaan markkinoiden koko vaikuttavat positiivisesti tilintarkastus- ja raportointistandardien vahvuuteen (Strenght of Auditing and Reporting Standards SARS). Tilintarkastus- ja raportointistandardien vahvuutta lisää myös vahvat arvopapereiden valuuttasäännökset (Boolaky 2011, 47-56).

Eri maissa käytettävät erilaiset lakisysteemit tuovat haasteita laskentastandardien harmonisoinnille. Lakisysteemit on yleisesti jaoteltu kahteen ryhmään:

säädösoikeudelliseen (code law tai civil law) ja tapaoikeudelliseen (common law) (Phuong & Nguyen 2012, 435). Tapaoikeudellisissa maissa tilinpäätösstandardien käytön laadun on tutkittu olevan parempaa kuin säädösoikeudellisissa maissa (La Porta, Lopez-de-Silanes, Shleifer & Vishny 1998, 1141). Boolakyn (2011, 46-56) mukaan oikeuslaitoksen riippumattomuus ja tehokkuus vaikuttavat positiivisesti tilintarkastus- ja raportointistandardien vahvuuteen. Myös maan pyrkimyksellä suojella sijoittajia lainsäädännöllään, on tilintarkastus- ja raportointistandardien vahvuutta lisäävä vaikutus (Boolaky 2011, 46-56).

Tilintarkastusstandardien harmonisointiin on huomattu vaikuttavan maassa käytössä olevat verosäännökset. Verosäännökset vaikuttavat merkittävästi kirjanpidon taloudellisiin mittauksiin. Verosäännökset saavat enemmän vaikutteita poliittisista, sosiaalisista ja taloudellisista tekijöistä kuin siitä, minkälainen informaatio olisi tarpeen sijoittajille. (Ali & Hwang 2000, 2) Koulutuksen osalta positiivinen vaikutus tilintarkastus- ja raportointistandardien vahvuuteen on turvautumisella ammattimaiseen johtamiseen sekä henkilöstön koulutuksen laajuudella (Boolaky 2011, 48-56).

Kulttuurinen monimuotoisuus luo omat haasteensa laskentastandardien harmonisoinnille (Phuong & Nguyen 2012, 436). Samalla kun tilintarkastusorganisaatiot yrittävät harmonisoida standardeja, voitaisiin myös vaikuttaa siihen, miten monikansallisten yritysten tilintarkastajat valmistautuvat monikansallisten yrityksen tilintarkastukseen. Valmistautumisen eteen pystyttäisiin tekemään vielä enemmän, jotta tilintarkastajat selviytyisivät kulttuurin vaikutuksen soveltamisesta ja hyväksymisestä näihin standardeihin. Monikansallisten yritysten tilintarkastuksen parissa työskentelevät voisivat tehdä monikansallisten yritysten tilintarkastuksesta vielä tehokkaampaa erilaisten keinojen avulla. Tällaisia keinoja ovat esimerkiksi kulttuurisen näkökulman korostaminen, katsominen tarkkaan, mitä muut ovat tehneet ja rakentaneet sekä tunnistaa olennaisia tekijöitä onnistuneessa kulttuurin mukauttamisessa. Kulttuurisen näkökulman korostamisessa on tärkeää kehittää kaksoisnäkökulma, kun ollaan tekemisissä kulttuuristen eroavaisuuksien kanssa. Tällä tavoin on helpompi nähdä tilanne molempien kulttuurien näkökulmista. Hopkins on kehittänyt viiden askelman lähestymistavan kaksoisnäkökulman kehittämiseksi. Ensimmäisessä vaiheessa on tarkoitus kuvailla tilanne niin selkeästi kuin mahdollista pienentääkseen taipumusta tulkita vain niitä asioita, jotka ovat tärkeitä oman kulttuurin

näkökulmasta. Toisena askeleena on välttää tuomitsevuutta. Tuomitsematon kielenkäyttö auttaa kuvailemaan asioita tulkitsematta miksi niin tapahtui. Kolmantena askeleena on löytää alueet, joilta puuttuu informaatiota sen jälkeen, kun on kuvailtu tilannetta järkevällä ja tuomitsemattomalla tavalla. Joskus puuttuva informaatio koskee näkökohtia omasta kulttuurista, mutta usein kyse on toisen kulttuurin näkökohdista. Neljäntenä askeleena on etsiä puuttuva tieto ja viidentenä on kehittää alustavat selitykset tilanteesta molempien kulttuurien näkökulmista. Näiden viiden askeleen tavoitteena on selittää parhaalla mahdollisella tavalla molempien kulttuurien puolia. (Zacchea 1988, 16-20)

Kulttuurien vaikutusten ymmärtämisestä tehokkaampaa tekisi se, että katsottaisiin tarkasti, mitä muut ovat tehneet. Japani on hyvä esimerkki tällaisesta maasta. Japani on edelläkävijä kulttuurien välisessä koulutuksessa ja verrattuna esimerkiksi amerikkalaisiin yrityksiin, siellä ollaan paljon tehokkaampia kulttuuristen eroavaisuuksien säätämisessä. Kun määritellään, mikä on olennaista kulttuurien ymmärtämisessä, esiin nousee kolme seikkaa, joita tulisi kehittää: pätevyyttä, tehokkuutta ja suoriutumista. Johdollinen tai teknillinen pätevyys ovat ensisijaisia vaatimuksia ulkomaisessa toimeksiannossa. Tehokkuus auttaa sopeutumaan erilaisiin tilanteisiin, joihin vaikuttavat eroavat ympäristöt ja kulttuurit. Selviytymistaidot mahdollistavat suoriutumisen ulkomaalaisessa ympäristössä. (Zacchea 1988, 20-21) Nämä ovat tärkeitä seikkoja, jotta tilintarkastaja pärjää ja voi toimia oikealla tavalla erilaisissa ympäristöissä.

Kulttuurierojen merkitys eri yritysten välillä nousi keskusteluihin pitkälti Geert Hofsteden teoksen myötä. Hofstede kuvaa kansallisia kulttuureja neljän eri ulottuvuuden avulla, jotka ovat valtaetäisyys, epävarmuuden välttäminen, individualismi/kollektivismi sekä maskuliinisuus/feminiinisyys. (Peltonen 2007, 158-159). Gray on tutkinut paljon kulttuurillisten tekijöiden vaikutusta kirjanpitokäytäntöihin eri maissa ja Hofsteden dimensioiden pohjalta hän on eritellyt tilintarkastusarvot neljään eri ulottuvuuteen. Grayn neljä ulottuvuutta tilintarkastusarvoille ovat ammatillisuus/lakisääteisyys, yhdenmukaisuus/joustavuus, konservatismi/optimismi sekä salailu/läpinäkyvyys (Gray 1988, 6-8).

Ensimmäinen osa-alue jakaa kirjanpitokulttuurin ammatillisuuteen ja lakisääteiseen valvontaan. Tässä vertaillaan, harjoitetaanko maassa mieluummin yksilöllistä

ammattillista harkintaa tilintarkastuksen kontrollissa ja ylläpidetään ammatillista itsesääätelyä vai noudatetaanko tarkempia ohjailevia lakisääteisiä vaatimuksia ja lakisääteistä valvontaa. Toinen osa-alue koostuu yhdenmukaisuudesta ja joustavuudesta. Tässä kulttuureja jaetaan sen mukaan, katsotaanko parempana vaihtoehtona yhtenäistä kirjanpitokäytäntöä yritysten välillä vai kannatetaanko joustavuutta mukautuen yksittäisten yritysten olosuhteisiin. Kolmas osa-alue on konservatismi ja optimismi. Konservatiivisessa kulttuurissa keskitytään varovaisuuteen ja pyritään sen avulla selviytymään epävarmuudesta tulevaisuuden tapahtumissa. Optimistinen kulttuuri taas on valmiimpaa ottamaan riskejä. Neljäntenä osa-alueena on salailu ja läpinäkyvyys. Salailevassa käytännössä parempana vaihtoehtona pidetään luottamuksellisuutta ja tiedon paljastamisen rajoittamista vain niille, jotka ovat tiivistä mukana yritysten johdossa ja rahoituksessa. Läpinäkyvässä kulttuurissa taas kannustetaan siihen, että tiedotus on avointa ja julkisen tilivelvollisuuden alaisuudessa. Näiden tekijöiden avulla maita on helpompi jaotella eri kategorioihin ja niiden kulttuuristen tekijöiden vaikutusta kirjanpitokäytäntöihin on helpompi tutkia. (Gray 1988, 8)

Sosiaaliset normit vaikuttavat paljon etenkin silloin, kun yritys on siirtymässä toisenlaiseen kirjanpitokäytäntöön (Alon & Dwyer 2012, 138). Huolimatta siitä, että olisi yleismaailmallisesti hyödyllistä ottaa käyttöön kansainväliset laskentastandardit, useissa maissa ollaan silti vastahakoisia niiden käyttöönoton suhteen ja niiden maiden taloudelliset yksiköt soveltavat paikallisia standardeja. Tilanne on usein tällainen kehittyvissä maissa. On totta, että uusien standardien käyttöönotto kohtaa eriasteisia haasteita riippuen siitä, onko kyseessä kehittynyt vai kehittyvä maa. Jotkut näistä haasteista ovat sellaisia, joita havaitaan vain kehittyvien maiden kohtaavan. Kun kehittynyt maa on usein itsenäinen siirtymään sujuvasti IFRS-standardeihin, kehittyvä maa, jonka asenne on usein konservatiivinen innovaatioiden ja maailman avoimuuden suhteen, tarvitsee se enemmän vaivaa tai jopa ulkoista apua siirtyäkseen noudattamaan kansainvälisiä standardeja. (Trabelsi 2010, 355)

3.3 Kansainvälisten tilintarkastusstandardien soveltaminen käytännössä

Kansainväliset tilintarkastusstandardit koskevat tilintarkastuksen eri osia. Niiden avulla tilintarkastus ja siihen liittyvä raportointi on yhtenäisempää, mutta niiden tarkoituksena

on olla apuna myös tilintarkastajien työssä. Tilintarkastuksen voi jakaa kolmeen eri vaiheeseen, suunnittelu-, toteutus- ja päättämisvaiheeseen. Jokaiseen vaiheeseen liittyy eri tilintarkastusstandardeja. Kansainvälinen tilintarkastusstandardi ISA 300 käsittelee tilintarkastuksen suunnittelua. Tilintarkastajan tehtävänä on suunnitella tilintarkastus niin, että toimeksianto tulee hoidettua tehokkaasti. ISA-standardit jakavat tilintarkastuksen suunnitteluvaiheen toimeksiannon alustaviin toimenpiteisiin sekä suunnittelutoimenpiteisiin. ISA 210 ja 220 käsittelevät tarkemmin toimeksiannon alustavia toimenpiteitä, jotka tilintarkastajan tulee suorittaa tilintarkastustoimeksiannon alussa. Alustavia toimenpiteitä ovat asiakassuhteen ja kyseisen tilintarkastustoimeksiannon jatkamista koskevien toimenpiteiden suorittaminen, eettisten vaatimusten, mukaan lukien riippumattomuusvaatimuksen, täyttymisen arviointi sekä käsityksen muodostaminen toimeksiannon ehdoista. Suunnittelutoimenpiteet käsittävät sisällään tilintarkastuksen kokonaisstrategian luomisen. Olennainen osa suunnitteluvaihetta on myös tilintarkastusriskien arviointi ja tunnistaminen. (KHT-yhdistys 2009, 292-305)

Tilintarkastuksen toteutus koostuu yrityksen taloudellisten osioiden tarkastamisesta. Tarkastettavia osia ovat kirjanpito, toimintoprosessit, myyntitoiminto, ostotoiminto, varastotoiminto, palkkatoiminto, rahoitustoiminto, tilinpäätös sekä hallinto. Tilintarkastuksen päättämisvaiheeseen kuuluvat tilintarkastusevidenssin arviointi, tilintarkastusraportointi, kommunikointi hallintoelimille sekä dokumentaation loppuunsaattaminen. ISA-standardi 330 auttaa tilintarkastajaa arvioimaan, onko hän onnistunut hankkimaan tarvittun määrän tilintarkastusevidenssiä. Standardin mukaan tilintarkastajan on huomioitava virheellisyyden olennaisuus, toimivan johdon toiminta, aikaisempi kokemus, suoritettujen tilintarkastustoimenpiteiden tulokset, informaation laatu, vakuuttavuus sekä käsitys yrityksestä. Tilintarkastajan tulee käydä myös läpi tehtyä työtään ja sekä suorittaa tarkastushavaintojen kokonaisarviointi. Yhdenmukaisen tilintarkastuskertomusmallin avulla pyritään välttämään väärinkäsitysten syntyminen tilintarkastajan ja raporttia käyttävien tahojen välillä. Sisällöltä, ulkomuodolta ja sanamuodolta yhtenäinen tilintarkastusmalli on erityisesti tarpeen silloin, kun tilintarkastuskertomukseen sisältyvää lausuntoa on tarpeen mukauttaa tai kun siihen liittyy muita erityisiä seikkoja. Tilintarkastuskertomuksen lisäksi tilintarkastusraportointiin kuuluvat tilinpäätösmerkintä ja tilintarkastuspöytäkirja. (Halonen & Steiner 2010, 7-9, 441-446, 454-457)

Kansainvälisten tilintarkastusstandardien lisäksi tilintarkastusraportointia Suomessa määrittävät tilintarkastuslait. Tilintarkastuksen raportointia koskevat tilintarkastuslain 14-16 §. Kansainväliset tilintarkastusstandardit edellyttävät tilintarkastajalta kommunikointia hallintoelinten kanssa. Kommunikoinnin tulee olla kaksisuuntaista, vaikka luonnollisesti kommunikointi tapahtuu suurimmaksi osaksi tilintarkastajalta hallintoelimille. ISA 260 mukaan kommunikointi hallintoelimille koostuu tilintarkastajan velvollisuuksista tilintarkastuksessa, tilintarkastuksen suunnittelusta laajuudesta ja ajoituksesta, tilintarkastuksessa tehdyistä merkittävistä havainnoista sekä tilintarkastajan riippumattomuudesta. (Halonen & Steiner 2010, 450-456)

ISA-standardien lisäksi tilintarkastajan voidaan siis edellyttää noudattavan myös muihin säädöksiin tai määräyksiin perustuvia vaatimuksia tilintarkastusta suorittaessa. ISA-standardit eivät syrjäytä tilintarkastukseen liittyvää säädöstä tai määräystä. Tällaisissa tilanteissa tilintarkastus ei ole automaattisesti ISA-standardien mukainen. Myös erilaiset maa- tai oikeudenkäyttöalueen tilintarkastusstandardit voivat vaikuttaa tilintarkastukseen. Tilintarkastaja voi suorittaa tilintarkastuksen noudattamalla sekä ISA-standardeja sekä maa- tai oikeudenkäyttöaluekohtaisia tilintarkastusstandardeja. Tällaisissa tilanteissa tilintarkastajan voi olla tarpeen tehdä ylimääräisiä tilintarkastustoimenpiteitä, jotta hän noudattaisi kyseisessä maassa tai oikeudenkäyttöalueella olevia relevantteja standardeja sen lisäksi, että hän noudattaa kaikkia kyseisen tilintarkastuksen kannalta relevantteja ISA-standardeja. ISA-standardit odottavat relevanttien standardien noudattamista. Jos jokin standardi ei ole tilintarkastuksen kannalta relevanttia, sitä ei odoteta noudattavan. Jotkut ISA-standardit voivat olla relevantteja vain silloin, kun jokin tietty ehto täyttyy. (KHT-yhdistys 2012, 243-247)

4. MONIKANSALLISTEN YRITYSTEN TILINTARKASTUKSESSA HUOMIOITAVAT TEKIJÄT

Tässä kappaleessa käsitellään tutkimuksen empiiristä osiota. Kappaleen alussa esitetään tutkimuksessa käytetty aineisto sekä tutkimuksen tekemisessä käytetyt tutkimusmenetelmät. Empiirinen tutkimus toteutettiin haastattelemalla kolmea tilintarkastajaa. Tässä kappaleessa analysoidaan haastatteluvastauksia sekä esitellään tutkimuksesta saatuja tutkimustuloksia. Aluksi tarkastellaan tilintarkastusriskiä sekä monikansallisuuden vaikutusta siihen. Tämän jälkeen tarkastellaan monikansallisuuden vaikutusta eri ympäristöllisiin tekijöihin tilintarkastuksessa. Lopuksi siirrytään tarkastelemaan, miten kansainväliset tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardit ovat sovellettavissa monikansallisessa yrityksessä.

4.1 Tutkimusmenetelmä ja aineiston keruu

Tutkimusmenetelmänä tässä tutkimuksessa käytettiin kvalitatiivista eli laadullista tutkimusmenetelmää. Laadullisessa tutkimuksessa keskitytään pienempään määrään tapauksia ja pyritään tekemään sen perusteella mahdollisimman kattavia analyysejä. Laadullisessa tutkimuksessa aineiston tieteellisyyden kriteeri ei siis ole aineiston määrä, vaan sen kattavuus. (Eskola & Suoranta 1988, 18) Tässä tutkimuksessa tutkimusaineisto kerättiin käyttämällä puolistrukturoitua haastattelumenetelmää. Puolistrukturoidussa haastattelussa kysymysten muoto ja -järjestys ovat kaikille samat, mutta valmiita vastausvaihtoehtoja ei ole (Eskola & Suoranta 1998, 87). Kaikki haastateltavat saivat siis vastata kysymyksiin omin sanoin, omalla tavallaan.

Aiemmat tutkimukset aiheesta ovat keskittyneet usein yhden tietyn maan markkinoihin ja tutkimuksissa on pyritty selvittämään, miten kyseisessä maassa kansainvälisten tilinpäätös- ja tarkastusstandardien mukauttaminen monikansallisen yrityksen tilintarkastukseen toimii. Tässä tutkimuksessa tehdyissä haastatteluissa haastateltiin suomalaisia tilintarkastajia, jotka työskentelevät suomalaisissa tilintarkastusyhteisöissä, sillä Suomen näkökulmasta ei löytynyt aikaisempia tutkimuksia. Haastateltaviksi valittiin tilintarkastajia, jotka työskentelevät sekä monikansallisten että pelkillä kotimaan markkinoilla toimivien yritysten tilintarkastuksen

parissa. Tästä syystä tutkimuksessa pystyttiin vertailemaan tilintarkastusta kahden erityyppisen yrityksen välillä. Haastattelulomakkeen kysymykset oli jaettu kuuteen eri teemaan. Teemat käsittelivät riskiperusteista tilintarkastusta, monikansallisten yritysten tilintarkastusriskiä, kansainvälisten tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardien hyödyntämistä, haasteita ja kehitystä sekä monikansallisten ja yhdessä maassa toimivien yritysten eroavaisuuksia liittyen yritysten tilintarkastukseen. Näiden teemojen lisäksi haastattelukysymyksissä kysyttiin tilintarkastajien taustoihin liittyviä kysymyksiä. Haastattelussa oli yhteensä 14 kysymystä. Kaikki kysymykset olivat avoimia ja tilintarkastajat saivat vastata niihin vapaasti.

Haastattelu toteutettiin kolmelle tilintarkastajalle, jotka kaikki työskentelevät eri tilintarkastusyhteisöissä. Haastateltaviksi valittiin tilintarkastajia eri tilintarkastusyhteisöistä, jotta aineistosta saataisiin esiin mahdollisimman useita erilaisia näkökulmia. Haastateltavia kuvataan kirjaimin A, B ja C. Haastateltava A on osakkaana, hallituksen jäsenenä sekä tilintarkastajana tilintarkastusyhteisössä Suomessa. Hänellä on asiakkaita laidasta laitaan, asunto-osakeyhtiöitä sekä pienempiä ja suurempia osakeyhtiöitä. Osalla tarkastettavista yrityksistä on tytäryhtiöitä ulkomailla eri maissa. Haastateltava B:n työtehtäviin kuuluu paljon erilaisia tilintarkastustehtäviä, jonka lisäksi hän toimii kirjanpitolautakunnan jäsenenä sekä auttaa ja tiedottaa kirjanpitolain muutoksista ja ajankohtaisista aiheista. Haastateltava B:n asiakkaat koostuvat pörssinoteeratuista yrityksistä, muista isoista yrityksistä sekä käynnistysvaiheessa olevista yrityksistä eli niin sanotuista startup-yrityksistä. Haastateltava C työskentelee pienessä kotimaisessa tilintarkastusyhteisössä ja hänen työtehtäviinsä kuuluvat erilaiset tilintarkastus- ja muunlaiset asiantuntijatehtävät. Haastateltava C:n asiakkaista suurin osa on pieniä ja keskisuuria kotimaisia yrityksiä ja muita yhteisöjä, mutta joukossa on myös muutamia kansainvälisiä asiakkaitakin.

4.2 Tilintarkastusriski monikansallisessa yrityksessä

Tilintarkastajat voivat hyödyntää työssään riskiperusteista tilintarkastusperiaatetta havaitakseen tilintarkastusriskejä. Kaikki haastateltavat hyödyntävät työssään riskiperusteista tilintarkastusta. Haastateltava A:n mukaan riskiperusteinen tilintarkastus näkyy työssä siten, että tilintarkastustyötä painotetaan riskien mukaan. Haastateltava A sanoo: *"Riskiperusteinen tilintarkastus on erityisen tärkeää*

tilintarkastuksen suunnitteluvaiheessa, mutta myös toteutuksen aikana voi ilmetä uudenlaisia riskejä.” Kuvaillessaan riskiperusteisen tilintarkastusperiaatteen näkymistä työssään, haastateltava B sanoo: *”Työn suunnittelussa käydään lävitse tarkoin konserniin tai yhtiöön liittyvät olennaiset riskit ja seikat, joiden perusteella tilinpäätös voisi muodostua olennaisesti virheelliseksi. Tarkastustoimet suunnitellaan näiden riskien avulla. Riskin vaikutus näkyy erityisesti valittavissa tarkastustoimenpiteissä. Erä voi olla taloudelliselta arvoltaan iso, kuten esimerkiksi toimitilat, mutta siihen ei sinällään välttämättä sisälly merkittävää riskiä. Toisaalta esimerkiksi konserninliiketarvo, joka sisältää huomattavan määrän johdon harkintaa ja arvionvaraisia eriä, määritellään usein riskilliseksi eräksi ja erän varmistamiseksi tehdään niin analyyttisiä toimia kuin aineistotarkastustoimenpiteitäkin. Mitä riskisemmästä erästä on kysymys, niin sitä useamman tason tarkastustoimenpiteitä tilintarkastus tulee sisältämään, jotta voidaan todeta saaduksi riittävä määrä evidenssiä sen varmistamiseksi, että tase-erän arvo on oikea.”* Haastateltava C:n mukaan riskiperusteinen tilintarkastus näkyy erityisesti isompien asiakkaiden kohdalla, mutta he ovat muokanneet työvälineitään niin, että myös pienemmissä yrityksissä suunnittelu lähtee liikkeelle riskien kartoittamisesta ja yhtiöiden erityispiirteistä.

Haastateltava A:n mukaan ei pystytä suoraan sanomaan, onko riskiperusteinen tilintarkastus tärkeämpää tai tarpeellisempaa monikansallisen kuin yhdessä maassa toimivan yrityksen kohdalla. Haastateltava A toteaa: *”Tilintarkastusriski riippuu erittäin paljon yhtiöstä, mutta siinä mielessä riskiperusteinen tilintarkastus on suuremmissa roolissa monikansallisen yrityksen kohdalla, että tilintarkastajan täytyy usein pyytää enemmän ja tarkempaa tilintarkastusevidenssiä ulkomailta.”* Tilintarkastusriskin suuruus on siis hyvin yritys kohtaista. Haastateltava B on haastateltava A:n kanssa samoilla linjoilla siinä, ettei riskiperusteisen tilintarkastuksen voida suoraan sanoa olevan tärkeämpää tai tarpeellisempaa monikansallisen yrityksen kuin yhdessä maassa toimivan yrityksen kohdalla. Haastateltava B toteaa, että teoriassa riskiperusteinen tilintarkastus ei ole tarpeellisempaa monikansallisen yrityksen kohdalla, mutta käytännössä kyllä. Haastateltava B selittää tilannetta näin: *”Riskit valitaan yhtiön toiminnan luonteen perusteella, ei sen perusteella missä sitä tehdään. Toki on huomioitava, että maariskit saattavat tietyissä maissa tuoda tarkastukseen omat erityispiirteensä ja siksi nämä tulevat kyllä huomioiduksi. Kuten edellä totesin, niin tarkastussuunnitelma tehdään riskiperusteisesti ja sen perusteella valitaan*

erityiset tarkastuskohteet. Esimerkki tilanteesta, jossa ulkomaisella tytäryhtiöllä ei välttämättä ole koko konsernin kannalta olennaista riskiä on, kun kyseessä on täysin emon omistama tytäryritys, joka valmistaa tuotetta vain konsernille eikä myy sitä eteenpäin. Tällöin riskiprofiili on toisenlainen kuin aktiivisella tytäryhtiöllä.” Haastateltava C kokee, että riskiperusteinen tilintarkastus nousee suurempaan rooliin monikansallisen yrityksen kohdalla kuin pienessä yhdessä maassa toimivassa yrityksessä.

Monikansallisten ja pienempien kokonaan yhden maan markkinoilla toimivien yritysten välillä on havaittavissa eroja. Eroavaisuuksiin liittyen haastateltava A toteaa: *”Tilintarkastusevidenssin hankkiminen on haastavampaa monikansallisen kuin yhdessä maassa toimivan yrityksen kohdalla.”* Haastateltava B sanoo, että eroja ei aina välttämättä löydy ollenkaan, mutta *”--erityisesti maan taloudellinen tilanne ja muut seikat tulee huomioida, kun tehdään päätöstä olennaisista tarkastukseen vaikuttavista riskialueista.”* Monikansallisten yritysten tilintarkastusriskiä lisääviä tekijöitä on löydettävissä muutamia. Haastateltava A:n mukaan: *”Monikansallisten yritysten kohdalla tiedonsaannissa ja hallinnassa omat haasteensa. Myös viestintä on haasteellisempaa ja voi tapahtua väärinymmärryksiä.”* Myös haastateltava C muistuttaa: *”Monikansallisten yhtiöiden kohdalla on aina muistettava, että asioita on mahdollista ymmärtää väärin johtuen kielestä, kulttuurista ja taloushallintoon liittyvistä eroista. Toisaalta on huomioitava erilainen lainsäädäntö ja muut maiden välillä olevat erot sekä mahdollisesti eri toimialoilla operoivat yritykset. Tilintarkastuksen rajat voivat erota eri maiden välillä.”*

Monikansallisten yritysten tilintarkastusriskiä lisäävistä tekijöistä haastateltava B toteaa: *”Määrä aineistossa on usein selvästi suurempi kuin paikallisesti toimivassa yrityksessä ja tämän takia erityisesti havaitsemisriski nousee huomattavan korkealle. Vaikka tätä riskiä pyritään hallinnoimaan olennaisuusrajan allokoimisella eri yksiköille, niin tehokkaan tarkastuksen varmistamiseksi ns. komponenttitasolle allokoitavissa olennaisuusrajoissa käytetään usein jotain kertoimia. Tämä perustuu tilastotieteeseen, mutta käytännössä tämä erityisesti nostaa havaitsemisriskiä, kun olennaisuusraja kumulatiivisesti on suurempi kuin konsernissa koko raja on.”* Myös haastateltava C korostaa, että yrityksen koolla voi olla vaikutusta tilintarkastusriskiin. Haastateltava C toteaa: *”--on mahdollista, että eri kokoluokkiin kuuluvat yritykset tarkastetaan eri tasoilla, toisin sanoen osassa tehdään lakisääteinen tarkastus ja osassa vain*

pienimuotoisempi, ns. review –tarkastus, joten scope on erilainen ja antaa erilaista tietoa yhtiöstä.” Tilintarkastuksen laajuus voi siis erota eri yritysten välillä. Haastateltava A:n mukaan: *”Monikansallisen yrityksen kohdalla voi tulla vastaan poliittisia ja maakohtaisia riskejä. Myös siirtohinnoitteluissa ja siinä miten varoja siirrellään maasta toiseen voi sisältyä erilaisia riskejä.”* Myös haastateltava B sanoo, että monikansallisen yrityksen tilintarkastuksessa on huomioitava, että maariskit saattavat tietyissä maissa tuoda tarkastukseen omat erityispiirteensä. Yleisimmäksi riskiksi monikansallisen yrityksen kohdalla haastateltava B mainitsee havaitsemisriskin, joka johtuu monikansallisen yrityksen tarkastettavan aineiston määrän suuruudesta.

4.3 Ympäristölliset tekijät

Kansainvälisesti yhtenäisten tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardien käyttöönoton ja käytön haasteita voidaan tarkastella eri ympäristöllisten tekijöiden näkökulmista. Tällaisia näkökulmia ovat taloudellinen, poliittinen, lainsäädännöllinen ja kulttuurillinen ympäristö. Kun kansainvälisten standardien käyttöönoton haasteita arvioidaan taloudellisen ympäristön näkökulmasta, haastateltava A sanoo taloudellisella tilanteella olevan vaikutusta kansainvälisten standardien käyttöön. Haastateltava A sanoo, että taloudellinen tilanne, joka vaikuttaa standardien käytön haasteellisuuteen, voi olla esimerkiksi hyperinflaatio. Poliittisen ympäristön näkökulmasta haastateltava A:n mukaan: *”Haasteeksi voi nousta se, että tietoa voi olla vaikea saada paikallisesti tai tieto voi olla liian vaikeassa muodossa. Poliittinen ympäristö voi sisältää myös sääntelyä siitä, mitä tietoa saa lähettää ulkopuolelle.”* Haastateltava B ja C eivät ole huomanneet taloudellisen ja poliittisen ympäristön vaikuttaneen kansainvälisesti yhtenäisten standardien käyttöön tai käyttöönottoon eri maissa.

Lainsäädännöllisen ympäristön näkökulmasta haastateltava A sanoo haasteeksi poikkeavuudet paikallisen tilintarkastusnormiston sekä kansainvälisen konsernitilintarkastuksen välillä. Eroavaisuuksia voi olla esimerkiksi raportoinnissa, laskentakäytännöissä tai verosäännöksissä. Liittyen haasteisiin lainsäädännöllisen ympäristön näkökulmasta haastateltava B sanoo: *”Kaikissa maissa ei ole vielä yhtenäisiä standardeja ratifioitu osaksi paikallista lainsäädäntöä. Tämä aiheuttaa joskus raportointitilanteissa haasteita, kun paikallisesti ei ole tarvetta tehdä esim. ISA-tarkastusta. Tämä liittyy lähinnä sellaisiin tytäryhtiöihin, joissa tarkastus hoidetaan*

paikallisen tarkastusyhteisön eikä monikansallisen tarkastusyhteisön toimesta.” Myös haastateltava C on huomannut haasteita liittyen eri maiden lainsäädännölliseen ympäristöön. Haastateltava C:n mukaan: *”Verotukseen ja kirjanpitoon liittyvät lait ovat erilaisia eri maiden välillä, ja se aiheuttaa välillä isoja hankaluuksia ymmärtää esimerkiksi Suomen yhtiössä tehtyjä ratkaisuja.”*

Taloudellisen, poliittisen ja lainsäädännöllisen ympäristön lisäksi kulttuurilla on vaikutusta kansainvälisten tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardien käyttöönoton ja käytön haasteellisuuteen. Haastateltava A sanoo, että kulttuurilla on suuri merkitys standardien käytössä, sillä standardien käytössä on paljon tulkinnallisia eroja eri maiden välillä. Haastateltava A:n mukaan: *”Jotkut maat tulkitsevat kansainväliset standardit lähinnä ohjenuorina, joita sovelletaan, mutta niiden käyttö ei kuitenkaan ole niin tarkkaa. Toisten maiden tulkintatapa taas on jyrkempi ja kansainväliset standardit tulkitaan lakien kaltaisina, noudatettavina sääntöinä. Ero on huomattavissa jo Euroopan sisällä. Esimerkiksi Suomessa tilanne on jälkimmäisen kaltainen ja kansainvälisiä standardeja noudatetaan tarkasti. Monissa Etelä-Euroopan maissa kansainväliset standardit taas koetaan enemmänkin ohjeistuksina, joita ei noudateta lakien kaltaisesti.”* Haastateltava B toteaa, että pääasiallisesti kulttuurin vaikutus kansainvälisten tilinpäätös- ja tarkastusstandardien käytön haasteellisuuteen liittyy lähinnä raportointiin ja aikataulutukseen. Haastateltava C:llä ei ole kokemusta kulttuurillisen ympäristön haasteista liittyen kansainvälisesti yhtenäisten standardien käyttöön tai käyttöönottoon.

4.4 Kansainväliset tilintarkastusstandardit käytännössä

Kansainvälisesti yhtenäiset tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardit tuovat erilaisia hyötyjä tilintarkastajan työhön. Haastateltava A kokee, että kansainvälisesti yhtenäisten standardien mukana tulevat samat laskentaperiaatteet auttavat, mutta niihin voi liittyä myös haasteita. Haastateltava A toteaa: *”Tilintarkastaja voi työssään viitata kansainväliseen standardiin, mutta haasteeksi nousee se, ymmärretäänkö standardit oikein kohdemaassa.”* Haastateltava C:n mielestä kansainvälisesti yhtenäisten standardien suurin hyöty on se, että tilinpäätökset ovat keskenään vertailukelpoisia. Haastateltava C sanoo: *”Mielestäni suurin hyöty on siinä, että tilinpäätökset ovat keskenään vertailukelpoisia, sillä samalla alallakaan operoivien*

yritysten tilinpäätöksi ei voi vertailla, jos ne on laadittu eri perustein.” Kansainvälisesti yhtenäiset tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardit helpottavat eri tahojen työskentelyä monin tavoin ja niitä on kannattavaa kehittää entistä toimivimmiksi.

Kun vertaillaan ISA-standardien merkitystä monikansallisissa ja yhdessä maassa toimivissa yrityksissä, esiin nousee muutamia eroavaisuuksia. Haastateltava A sanoo ISA-standardien merkityksen tärkeyden nousevan enemmän esiin monikansallisten yritysten kohdalla, sillä ei voida olettaa, että paikalliset standardit ovat samat kuin ISA-standardit. Haastateltava A:n mukaan: *”Pelkästään Suomessa toimivien yritysten kohdalla ISA-standardien käyttö on helppoa, sillä raportointitavat ja -periaatteet ovat Suomessa jo hyvin samanlaiset kuin ISA-standardit. Noudattamalla hyvää tilintarkastustapaa Suomen ohjeistuksen mukaan, tulee sovellettua myös ISA-standardeja, sillä Suomen ohjeistukset hyvään tilintarkastustapaan pohjautuvat ISA-standardeihin.*” Haastateltava B on haastateltava A:n kanssa samaa mieltä siitä, että ISA-standardit ovat vaikuttaneet vahvasti kotimaiseen tilintarkastustapaamme. Haastateltava B sanoo: *”ISA standardit ovat luoneet pohjan ja perustan meidän omalle tarkastustavalle. Globaali tarkastustapamme on osittain tiukempi kuin ISA –standardit ja siksi voimme todeta, että noudatamme samaa tarkastustapaa niin monikansallisissa tarkastuksissa kuin paikallisissakin tarkastuksissa.*” Haastateltava C on samaa mieltä muiden haastateltavien kanssa ISA-standardien merkittävydestä. Haastateltava C:n mukaan: *”ISA-standardit ovat lähtökohtana ja perustana kaikessa tilintarkastuksessa, niin kotimaassa kuin monikansallisissa yrityksissä - toki pienten yhtiöiden kohdalla soveltuvin osin.*” Suomessa siis myös pelkästään kotimaan markkinoilla toimivien yritysten tilintarkastuksen kohdalla noudatetaan pitkälti ISA-standardeja.

Kansainvälisesti yhtenäisten standardien käyttöönotossa voi ilmetä erilaisia haasteita. Haastateltava A:n mukaan monikansallisten yritysten kohdalla haasteelliseksi voi nousta standardien tulkitseminen. Haastateltava A toteaa: *”Kansainvälisesti yhtenäisten standardien haasteena on se, että käytetäänkö ja tulkitaanko standardeja kaikkialla oikein.*” Myös haastateltava B kokee, että: *”Standardien käyttöönotossa ei sinällään ole haasteita, mutta haasteellista on määrittää, kuinka jotain standardin kohtaa tulee tulkita.*” Tulkitsemiserot vaikuttavat kansainvälisten standardien käytön haasteellisuuteen.

Kun vertaillaan tilintarkastusta monikansallisissa ja yhdessä maassa toimivissa yrityksissä, esiin nousee muutamia eroavaisuuksia. Haastateltava A:n mukaan monikansallisten yritysten ja yhdessä maassa toimivien yritysten tilintarkastus eroaa toimeksiannon organisoinnin osalta. Haastateltava A sanoo: *”Toimeksianto voi sisältää epäselvää ohjeistusta toiselta osapuolelta tai tarkastuksen taso ei ole toiselle osapuolelle selkeä. Myös tilintarkastuksen aikataulut on erilaista monikansallisen ja yhdessä maassa toimivan yrityksen välillä. Tilintarkastuksen suunnittelun merkitys korostuu monikansallisen yrityksen tilintarkastuksen kohdalla.”* Haastateltava B:n mukaan huomattavissa oleva eroavaisuus liittyy tilintarkastusevidenssin hankkimiseen. Eroavaisuuksiin liittyen haastateltava B sanoo: *”Osa tarkastusevidenssistä saadaan raporttien muodossa eikä päävastuullinen tarkastaja ole samalla tavalla mukana kaikkien tytäryhtiöiden tarkastuksessa kuin usein yhdessä maassa toimivan yrityksen osalta. Tarkastustoimenpiteet sinällään eivät eroa, mutta osa tarkastusevidenssistä saadaan joko raporteina tai mahdollisesti läpikäymällä ulkomaisten tarkastajien työpapereista.”* Myös haastateltava C:n mukaan monikansallisten ja yhdessä maassa toimivien yritysten tilintarkastuksessa on nähtävissä eroavaisuuksia. Haastateltava C sanoo: *”Monikansallisten yhtiöiden tilintarkastukseen sisältyy aina kommunikointi ulkomaille ja usein vaaditaan hyvin raskaita ja byrokraattisia raportointitoimenpiteitä esimerkiksi Euroopassa toimivan yhtiön tilintarkastajille. Nämä aiheuttavat huomattavasti lisätyötä verrattuna lakisääteiseen tilintarkastukseen. Myös kirjanpitosäännösten eroavaisuudet tuovat oman haasteensa.”*

Haastattelussa käsiteltiin suurimpia haasteita monikansallisen yrityksen tilintarkastuksessa verrattuna yhdessä maassa toimivan yrityksen tilintarkastukseen. Haastateltava A:n mukaan suurimpia haasteita ovat ohjeistaminen, aikatauluttaminen ja kommunikointi. Haastateltava A toteaa: *”Aikatauluttamisen ja kommunikoinnin haasteellisuuteen vaikuttavat viiveet viestiketjuissa, kun jotain tietoa olisi tärkeä saada nopeasti.”* Haastateltava B:n mukaan olennaisimmat haasteet liittyvät raportointiin ja tilintarkastusriskin saamiseen hyväksytylle tasolle. Haastateltava B myös lisää: *”Kulttuuriset erot esim. raportoinnissa aiheuttavat turhia yllätyksiä tarkastuksessa ja aikataulujen noudattaminen on äärimmäisen tärkeitä. Koko prosessin hoitamisen valvonta tulee antaa sellaiselle taholle, joka on hyvä prosessitoiminnoissa.”* Haastateltava C nostaa haasteeksi seuraavat seikat: *”Monikansallisen yhteisön*

tarkastuksessa tulisi tuntea ainakin peruspiirteittäin kyseessä olevien maiden lainsäädäntöä ja esimerkiksi verotukseen liittyviä asioita. Myös kulttuuri, tapa toimia ja tapa järjestää taloushallinto voivat olla hyvin erilaisia. Lisäksi suomalainen kirjanpitolaki poikkeaa jonkin verran esimerkiksi IFRS-säännöksistä, mikä aiheuttaa tiettyjä kirjausvaatimuksia tilinpäätöksiä harmonisoitaessa. Uusi kirjanpitolaki vie tietyiltä osin suomalaista lainsäädäntöä hieman lähemmäs ainakin EU-maailmaa.”

Kansainvälisesti yhtenäisiä tilintarkastusstandardeja olisi mahdollista vielä kehittää. Haastateltava A ehdottaa, että ulkomailta saatavalle tiedolle ja tilintarkastusevidenssin määrälle olisi jokin selkeä sääntö tiedon minimimäärään. Haastateltava A lisää myös, että standardeihin on välillä vaikea viitata, sillä niihin voi liittyä tulkintakysymyksiä. Haastateltava B:n ehdotus yhtenäisten tilintarkastusstandardien kehitykselle koskee pieniä yrityksiä. Haastateltava B sanoo: *”Pienille yrityksille, joita Suomessa on suurin osa, tulisi laatia yksinkertaisempi tilintarkastusstandardi. Nykyinen on liian monimutkainen ja raskas kaikkein pienempien yritysten tilintarkastukseen.”* Kysyttäessä tilintarkastusstandardien kehittämisehdotuksista, haastateltava C toteaa: *”Tämä on niin moniulotteinen kysymys, että vaikea vastata, mutta esimerkiksi poistoeron käsittely on täysin mahdotonta selittää monille ulkomaisille yhtiöille, samoin kuin varaston muutoksen suomalainen kirjaustapa.”* Tilintarkastusstandardeihin olisi löydettävissä parannusehdotuksia eri osa-alueisiin liittyen.

4.5 Tutkimustulokset

Tutkimuksen tuloksia tarkastellaan kolmessa osassa. Ensin tuodaan esiin erityispiirteet, jotka nousivat esiin tarkasteltaessa tilintarkastusriskiä monikansallisten yritysten tilintarkastuksen kohdalla. Tämän jälkeen eritellään erityispiirteet, jotka liittyvät eri ympäristöllisiin tekijöihin. Näiden lisäksi esitetään, mitä erityispiirteitä liittyy kansainvälisten tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardien soveltamiseen monikansallisessa yrityksessä.

Tilintarkastusriski ei selkeästi kasva yrityksen monikansallisuuden mukana, mutta monikansallisuus vaikuttaa tilintarkastusriskiin joiltain osin. Taulukossa 1 on eritelty toiminta-, kontrolli- ja havaitsemisriskejä, jotka korostuvat monikansallisen yrityksen kohdalla. Maan poliittinen tilanne voi aiheuttaa riskiä kaikissa eri riskityypeissä. Poliittinen riski, esimerkiksi korruptio, voi lisätä sekä toiminta-, kontrolli- ja

havaitsemisriskiä. Maariskit, esimerkiksi tietyt maakohtaiset tavat liiketoiminnassa, voivat vaikuttaa sekä toiminta- että kontrolliriskiin. Erilaiset ongelmat standardien tulkinnassa voivat vaikuttaa toiminta- ja havaitsemisriskiin. Kansainvälisten standardien tulkinnassa voi olla eroja eri maiden välillä, jolloin tilintarkastusriski kasvaa. Toiminta- ja havaitsemisriskiä voivat kasvattaa myös eroavaisuudet maiden lainsäädännöissä.

Suurin vaikutus yrityksen monikansallisuudella on havaitsemisriskiin. Yrityksen monikansallisuus voi lisätä havaitsemisriskiä kommunikaatio-ongelmien kautta. Monikansallisen yrityksen tilintarkastuksessa voi olla ongelmia tiedonsaannissa, jolloin tilintarkastusevidenssin tarvittavan määrän saaminen vaarantuu. Viestintä voi sisältää myös muita haasteita ja on otettava huomioon mahdollisten väärinkäsitysten syntyminen. Väärinkäsitykset voivat johtua esimerkiksi kielestä, kulttuurista ja taloushallintoon liittyvistä eroista. Monikansallisen yrityksen koko ja erityisesti sen aineiston määrään suuruus lisäävät havaitsemisriskiä.

Taulukko 1: Tilintarkastusriskit monikansallisessa yrityksessä

Toimintariski	Kontrolliriski	Havaitsemisriski
<ul style="list-style-type: none"> • Poliittiset riskit • Maariskit • Ongelmat standardien tulkinnassa • Eroavaisuudet lainsäädännöissä 	<ul style="list-style-type: none"> • Poliittiset riskit • Maariskit 	<ul style="list-style-type: none"> • Poliittiset riskit • Ongelmat standardien tulkinnassa • Eroavaisuudet lainsäädännöissä • Ongelmat tiedonsaannissa • Haasteet viestinnässä • Väärinymmärrykset • Aineiston määrän suuruus

Monikansallisen yrityksen tilintarkastukseen liittyy siis erilaisia riskejä ja jotkut tekijät lisäävät toiminta-, kontrolli- ja havaitsemisriskiä. Riskiperusteisen tilintarkastusperiaatteen hyödyntäminen on kannattavaa monikansallisen yrityksen tilintarkastuksen kohdalla, jotta tilintarkastusriski, etenkin havaitsemisriski, saadaan varmasti pidettyä hyväksyttävällä tasolla.

Jo aikaisemmat tutkimukset (Ali & Whang 2000; Nobes, 1988; Smith, Sagafi-Nejad & Wang 2008; Trabelsi 2010) ovat osoittaneet, että eri ympäristöllisillä tekijöillä on vaikutusta yrityksen tilintarkastukseen. Monikansallisten yritysten kohdalla näiden tekijöiden merkitys korostuu, sillä eri maissa on erilaiset toimintaympäristöt. Taloudellisessa ympäristössä tilintarkastukseen haasteita luova tekijä on alueen taloudellinen tilanne. Esimerkiksi hyperinflaatio lisää monikansallisen yrityksen tilintarkastuksen haasteellisuutta. Poliittisista tekijöistä monikansallisen yrityksen tilintarkastukseen vaikuttaa se, että paikallisen tiedon saaminen voi olla vaikeaa tai tieto voi olla vaikeassa muodossa. Sääntely voi myös vaikuttaa monikansallisen yrityksen tilintarkastukseen. Maan poliittisen ympäristön vuoksi voi olla säänneltyä, mitä tietoa saa lähettää ulkopuolelle. Muita taloudelliseen ja poliittiseen ympäristöön liittyviä haasteita tutkimuksessa ei kuitenkaan tullut esille, joten taloudellisen ja poliittisen ympäristön vaikutuksen haasteet eivät ole niin yleisiä.

Lainsäädännöllisistä tekijöistä monikansallisen yrityksen tilintarkastukseen vaikuttavat eroavaisuudet maan paikallisen tilintarkastusnormiston sekä kansainvälisen konsernitilintarkastuksen normien välillä. Eroavaisuuksia voi olla esimerkiksi raportoinnissa, laskentaperiaatteissa ja verosäännöksissä. Eroavaisuudet voivat aiheuttaa hankaluuksia eri lakien ja käytäntöjen ymmärtämisessä. Kulttuuri vaikuttaa paljon monikansallisten yritysten tilintarkastukseen. Suurin vaikuttava tekijä on standardien tulkintaerot. Kulttuurista riippuen standardit voidaan esimerkiksi tulkita vain ohjeistuksina, joita ei tarvitse täysin noudattaa tai sitten standardit voidaan tulkita lakien kaltaisina linjauksina, joita täytyy noudattaa täysin. Taulukossa 2 on eritelty kaikki monikansallisen yrityksen tilintarkastuksen erityispiirteet, jotka liittyvät ympäristöllisiin tekijöihin.

Taulukko 2: Erityispiirteet ympäristöllisissä tekijöissä

Taloudelliset tekijät	Poliittiset tekijät
<ul style="list-style-type: none"> • Taloudellisen tilanteen vaikutus 	<ul style="list-style-type: none"> • Paikallisen tiedon saaminen voi olla vaikeaa tai vaikeassa muodossa • Sääntely, mitä tietoa saa lähettää ulkopuolelle
Lainsäädännölliset tekijät	Kulttuuri
<ul style="list-style-type: none"> • Erot paikallisessa tilintarkastusnormistossa ja yhtenäisissä standardeissa 	<ul style="list-style-type: none"> • Standardien tulkintaerot • Raportoinnin haasteet • Haasteet aikataulutuksessa

Merkittävimmi haasteiksi ympäristöllisissä tekijöissä nousivat siis lainsäädännölliset tekijät ja kulttuuri. Suuri lainsäädännöllinen haaste liittyy siihen, ettei yhtenäisiä tilintarkastusstandardeja ole ratifioitu osaksi paikallista lainsäädäntöä, joka lisää tilintarkastuksen haasteellisuutta. Kulttuurillisista tekijöistä merkittävimmi haasteiksi osoittautuivat standardien tulkintaerot sekä haasteet aikataulutuksessa. Tulkintaerot voivat aiheuttaa väärinymmärryksiä sekä kommunikaatio-ongelmat ja suunnitteluvaiheen tärkeyden korostuminen voivat lisätä aikataulutuksen haasteellisuutta monikansallisen yrityksen tilintarkastuksen kohdalla.

Kansainvälisten tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardien soveltamiseen liittyy erilaisia piirteitä, kun tarkastellaan tilintarkastusta monikansallisten yritysten kohdalla. Haasteena kansainvälisissä standardeissa käytännössä monikansallisten yritysten tilintarkastuksen kohdalla on se, että osataanko standardeja käyttää ja tulkita oikein. ISA-standardeista on paljon hyötyä, sillä ne lisäävät yritysten taloudellisen raportoinnin läpinäkyvyyttä ja vertailtavuutta, mutta monikansallisten yrityksen tilintarkastuksen

kohdalla täytyy huomioida, miten niitä osataan tulkita kohdemaassa. Kokonaan Suomen markkinoilla toimivan yrityksen tilintarkastuksessa ei ole tällaista ongelmaa, sillä Suomessa noudatettava hyvä tilintarkastustapa pohjautuu ISA-standardeihin. Kaikkien maiden tilintarkastuskäytännöissä ei kuitenkaan ole näin.

Tutkimus osoitti suurimmiksi haasteiksi ja eroavaisuuksiksi monikansallisten yritysten tilintarkastuksessa verrattuna yhdessä maassa toimiviin yrityksiin aikatauluttamisen ja kommunikoinnin. Myös lainsäädännön erot ja kulttuurin vaikutukset tuovat lisää haastetta monikansallisen yrityksen tilintarkastukseen. Kommunikoinnin haasteellisuus voi aiheuttaa väärinymmärryksiä sekä viiveitä viestiketjuissa, joka lisää aikatauluttamisen haasteellisuutta. Kulttuuriset erot voivat vaikuttaa toimintatapoihin sekä aiheuttaa eroavaisuuksia raportoinnissa, josta aiheutuu myös lisää haastetta aikataulutukseen.

Tutkimuksen tulokset osoittavat, että monikansallisen yrityksen tilintarkastuksessa on löydettävissä erityispiirteitä, joita ei havaita yhdessä maassa toimivan yrityksen kohdalla. Näiden erityispiirteiden huomioiminen monikansallisen yrityksen tilintarkastuksessa auttaa tilintarkastuksen läpiviennissä ja tilintarkastusriskin pitämisessä hyväksyttävällä tasolla.

5. YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksessa tutkittiin tilintarkastusta monikansallisissa yrityksissä ja tuotiin esiin eroavaisuuksia monikansallisten ja yhdessä maassa toimivien yritysten tilintarkastamisen välillä. Empiirinen tutkimus toteutettiin kvalitatiivisella tutkimusmenetelmällä ja tutkimusaineisto kerättiin haastattelemalla kolmea tilintarkastajaa. Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, mitä erityispiirteitä monikansallisen yrityksen tilintarkastamiseen sisältyy. Näitä erityispiirteitä tutkittiin tilintarkastusriskin, kansainvälisten tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardien soveltamisen sekä eri ympäristöllisten tekijöiden avulla. Tutkimuksessa käytetyt ympäristölliset näkökulmat ovat taloudelliset, poliittiset, lainsäädännölliset sekä kulttuurilliset tekijät. Aikaisemmat tutkimukset aiheesta ovat osoittaneet, että monikansallisen yrityksen tilintarkastukseen sekä kansainvälisten standardien käyttöönottoon liittyy erilaisia haasteita. Yleisesti ottaen aikaisempien tutkimusten tulokset viittasivat siihen, että suurimpia haasteita monikansallisten yritysten tilintarkastukselle tuottavat eri ympäristöllisiin tekijöihin liittyvät erot.

Tästä tutkimuksesta saatujen tulosten perusteella eri ympäristöllisten tekijöiden lisäksi yrityksen monikansallisuudella on joissain määrin vaikutusta tilintarkastusriskiin sekä tutkimuksessa nousi esiin erilaisia haasteita liittyen kansainvälisten tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardien soveltamiseen monikansallisessa yrityksessä. Haastattelutuloksista kävi ilmi, että ympäristöllisistä tekijöistä lainsäädännölliset ja kulttuuriset tekijät luovat eniten haasteita yhtenäisten standardien käyttöön ja käyttöönottoon monikansallisessa yrityksessä, kun taas taloudellisiin ja poliittisiin haasteisiin törmätään harvemmin. Eniten yrityksen monikansallisuudella on vaikutusta havaitsemisriskiin, mutta myös toiminta- ja kontrolliriskiä lisääviä tekijöitä oli löydettävissä. Havaitsemisriskiä lisäävät haasteet tiedonsaannissa ja viestinnässä sekä tarkastettavan aineiston määrän suuruus. Tutkimustulosten perusteella monikansallisen yrityksen tilintarkastuksen suurimpia haasteita ovat kansainvälisten standardien tulkitsemiserot, aikatauluttaminen ja kommunikointi. Monikansallisen yrityksen tilintarkastuksen aikatauluttamiseen vaikuttaa se, että monikansallisen yrityksen tilintarkastuksessa suunnitteluvaiheen tärkeys korostuu. Kommunikointi on monikansallisessa yrityksessä yhdessä maassa toimivaa yritystä haasteellisempaa mahdollisten väärinymmärrysten ja kommunikoinnin viiveiden takia. Monikansallisten

yri­tysten tilintarkastukseen liittyy siis jonkinlaisia erityis­piirteitä, jotka on hyvä huomioida monikansallisen yrityksen tilintarkastuksessa.

Vaikka laadullisessa tutkimuksessa aineiston koolla ei ole välitöntä vaikutusta eikä merkitystä tutkimuksen onnistumiseen (Eskola & Suoranta 1988, 62), olisi tutkimuksen luotettavuuden kannalta ollut parempi saada enemmän kuin kolme haastattelua. Haastatteluja olisi hyvä tehdä aineiston kylläntymiseen asti eli siihen asti, kunnes uudet haastattelut eivät tuota enää mitään tutkimusongelman kannalta uutta tietoa (Eskola & Suoranta 1988, 62). Tutkimuksen luotettavuutta lisäsi se, että haastateltavista kaikki olivat KHT-tilintarkastajia ja heidät oli valittu haastateltaviksi tarkoin peruste­in, sillä heillä kaikilla oli kokemusta sekä monikansallisten että yhdessä maassa toimivien yritysten tilintarkastuksesta. Haastateltavien tyypilliset asiakkaat olivat erilaisia, joten tämän avulla saatiin tutkimukseen enemmän eri näkökulmia. Näiden syiden perusteella haastatteluaineistoa voidaan sanoa laadukkaaksi, vaikkakin melko suppeaksi. Haastatteluaineiston suppeuteen todennäköisesti vaikuttivat tilintarkastajien kiireinen aikataulu sekä tiukka tutkimusaikataulu. Tutkimustuloksia ei voida pitää aivan täysin luotettavina haastatteluaineiston suppeuden vuoksi eikä niiden avulla pystytä kuvaamaan täysin kaikkia erityis­piirteitä monikansallisen yrityksen tilintarkastuksessa. Tutkimus antaa kuitenkin jo hyvän kuvan siitä, millaisia erityis­piirteitä monikansallisten yritysten tilintarkastuksessa on.

Tutkimustuloksista voi olla hyötyä tilintarkastuksesta kiinnostuneille henkilöille. Tutkielma auttaa hahmottamaan, mitä erityis­piirteitä monikansallisten yritysten tilintarkastuksessa on ja näiden erityis­piirteiden huomioiminen antaa tilintarkastajille paremman pohjan tilintarkastuksen suunnittelulle. Tämän tutkielman avulla on mahdollista ottaa huomioon todennäköisimpiä tilintarkastusriskejä monikansallisen yrityksen kohdalla. Kun nämä riskit huomioidaan, tilintarkastusriski pienenee, mikä lisää tilintarkastuksen onnistumista. Myös eri ympäristöllisten tekijöiden (taloudellisten, lainsäädännöllisten, poliittisten ja kulttuurin) vaikutukset on hyvä huomioida monikansallisen yrityksen tilintarkastusta tehtäessä ja tämä tutkielma voi toimia ohjenuorana niiden hahmottamisessa tilintarkastajille. Koska kansainvälistyminen ja sen vaikutukset yritysten toimintaan ovat edelleen ajankohtaisia, tutkimusta aiheesta voitaisiin tehdä lisää. Jatkotutkimusmahdollisuutena olisi mahdollista tehdä laajempaa tutkimusta monikansallisten yritysten tilintarkastuksesta. Tutkimus voitaisiin toteuttaa uudestaan tekemällä useampia haastatteluja tai kvantitatiivisella tutkimuksella.

Jatkotutkimuksessa voitaisiin myös keskittyä vain yhteen osa-alueeseen ja tutkia esimerkiksi kulttuurillisten tekijöiden vaikutusta monikansallisten yritysten tilintarkastuksessa.

LÄHTEET

Accountancy Ireland. (2004) International Standards on Auditing. Accountancy Ireland, 36, 4, 45-47.

Ali, A. & Hwang, L-S. (2000) Country-Specific Factors Related to Financial Reporting and the Value Relevance of Accounting Data. *Journal of Accounting Research* 38, 1, 1-21.

Alon, A. & Dwyer, P. D. (2012) Globalization and Multinational Auditing: The Case of Gazprom and PwC in Russia. *Behavioral Research in Accounting* 24, 1, 135-160.

Boolaky, P. K. (2011) Auditing and reporting in Europe: an analysis using country-level data. *Managerial Auditing Journal* 27, 1, 41 – 65.

Botez, D. (2015) Study Regarding the Need to Develop an Audit Risk Model. *Audit financiar* 13, 125, 69-74.

Burk, J. A. & Hendry, J. A. (2014) Risk-Based Auditing. *Professional Safety* 59, 6, 76-78.

Chen, H., Zhang, M. & Ling, H. (2010) Restatements and Audit Risk. *Proceedings of the Northeast Business & Economics Association*. 24-26.

Chi, T. (2009) Risk-Based Approach to Audit Planning Is Key to Internal Audit Success, Survey Says. *Accounting Policy & Practice Report* 5, 18, 814-815.

Eskola, J. & Suoranta, J. (1998) *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere, Vastapaino.

Florea, R. & Florea, R. (2012) The Implications of Inherent Risks' Assessment in Audit Risk Limitation. *Economy Transdisciplinarity Cognition* 15, 1, 45-49.

Gray, S.J. (1988) Towards a Theory of Cultural on the Development of Accounting Influence Systems Internationally. *Abacus* 24, 1, 1-15.

Halonen, K. & Steiner, M-L. (2010) *Tilintarkastusprosessi käytännössä*. Helsinki, WSOYpro.

Heiskanen, J., Kihn, L. & Näsi, S. (2009) *Näkökulmia laskentatoimeen ja tilintarkastukseen*. Tampere, Tampereen Yliopisto.

IAASB (2016) About IAASB. [verkkodokumentti]. [Viitattu 14.3.2016.] Saatavilla <https://www.iaasb.org/about-iaasb>

IAS Plus (2016) International Accounting Standards Committee (IASC) [verkkodokumentti]. [Viitattu 15.3.2016.] Saatavilla <http://www.iasplus.com/en/resources/ifrsf/history/resource25>

Joshi, P. L. (1998) Empirical research on the international harmonization of accounting standards and practices: Survey findings. *Journal of Financial Management & Analysis* 11, 2, 44-62.

KHT-yhdistys (2009) Tilintarkastusalan standardit ja suositukset 2009. Helsinki, KHT-media.

KHT-yhdistys (2012) Kansainväliset tilintarkastusalan standardit: Eettiset säännöt tilintarkastusammattilaisille ja Kansainvälistä laadunvalvontaa, tilintarkastusta, yleisluonteista tarkastusta, muita varmennuspalveluja ja liitännäispalveluja koskevat standardit ja muut ohjeet 2012. Helsinki, KHT-Media.

Knechel, R. W. (2007) The business risk audit: Origins, obstacles and opportunities. *Accounting, Organizations and Society* 32, 4–5, 383–408.

Korkeamäki, A-M. (2008) Tilintarkastuksen perusteet. Helsinki, WSOY.

La Porta, R., Lopez-de-Silanes, F., Shleifer, A. and Vishny, R.W. (1998) Law and finance. *The Journal of Political Economy* 106, 6, 1113-11155.

Mankinen, R., Ali-Yrkkö, J. & Ylä-Anttila, Pekka. (2001) Palveluiden vienti ja kansainvälistyminen. ETLA Discussion Papers, The Research Institute of the Finnish Economy. No. 767.

Nobes, C. (1988) Towards a General Model of the Reasons for International Differences in Financial Reporting. *Abacus* 34, 2, 162-187.

Phuong, N. C. & Nguyen, T. D. K. (2012) International harmonization and national particularities of accounting. *Journal of Accounting & Organizational Change* 8, 3, 431-451.

Semmler, W. & Young, B. (2010) Lost in temptation of risk: Financial market liberalization, financial market meltdown and regulatory reforms. *Comparative European Politics* 8, 3, 327-353.

Smith, M. L., Sagafi-Nejad, T. & Wang, K. (2008) Going International: Accounting and Auditing Standards. *Internal Auditing* 23, 4, 3-4,6-8,10-12,14.

Roussey, R. S. (1999) The development of international standards on auditing. *The CPA Journal* 69, 10, 14-20.

Tomperi, S. (2009) *Tilintarkastus: Normeista käytäntöön*. Helsinki, Edita.

Trabelsi, R. (2010) Evaluating international accounting harmonization in an emerging country. *Accounting and Management Information Systems* 9, 3, 354-378.

Troberg, P. (2003) *IAS ja kansainvälinen tilinpäätös*. Helsinki, Talentum.

Troberg, P. (2007) *IFRS and US GAAP. A Finnish Perspective*. Helsinki, Talentum.

Wallace, W. A. & Kreutzfeldt, R. W. (1995) The Relation of Inherent and Control Risks to Audit Adjustments. *Journal of Accounting, Auditing & Finance* 10, 3, 459-483.

Yrittäjät. (2016) *Kansainvälinen toimintaympäristö*. [verkkodokumentti]. [Viitattu 9.2.2016]. Saatavilla http://www.yrittajat.fi/fi-FI/yritystoiminnanabc/kv/toimintaymparisto_suunnittelu_markkinatieto/

Ånerud, K. (2004) Developing International Auditing Standards: Cooperation between INTOSAI and the International Federation of Accountants. *International Journal of Government Auditing* 31, 4, 20-24.

Zacchea, N. M. (1988) The Multinational Auditor: Overcoming Cultural Differences. *The Internal Auditor* 45, 5, 16-21.

LIITTEET

Liite 1: Haastattelulomake

Haastattelulomake

Nimi:

Yritys:

Työnkuva

1. Millaisissa tehtävissä toimit tällä hetkellä?
2. Minkä tyyppisiä asiakkaita tyypillisesti sinulla on?

Riskiperusteinen tilintarkastus

3. Sovellatko työssäsi riskiperusteista tilintarkastusta?
 - Jos kyllä,
 - o Miten se näkyy työssäsi?
 - o Koetko riskiperusteisen tilintarkastuksen olevan tärkeämpää/tarpeellisempaa monikansallisen kuin yhdessä maassa toimivan yrityksen kohdalla?
 - Jos ei,
 - o miksi ei?

Monikansallisen yrityksen tilintarkastusriski

4. Miten tilintarkastusriskit eroavat monikansallisten yritysten ja pienempien kokonaan yhden maan markkinoilla toimivien yritysten välillä?
5. Mitkä tekijät lisäävät tilintarkastusriskiä monikansallisen yrityksen kohdalla?
6. Millaisia tilintarkastusriskejä on monikansallisen yrityksen tilintarkastuksessa?

Kansainvälisten tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardien hyödyntäminen

7. Kokemuksesi pohjalta, mitä hyötyjä koet olevan kansainvälisesti yhtenäisistä tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardeista?
8. Mikä merkitys ISA-tilintarkastusstandardeilla on työssäsi tarkastaessasi monikansallisia yrityksiä?
9. Mikä merkitys ISA-tilintarkastusstandardeilla on yhdessä maassa toimivien yritysten tilintarkastuksessa?

Kansainvälisten tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardien haasteet

10. Onko standardien käyttöönotossa ilmennyt jonkinlaisia haasteita?
 - Jos kyllä, niin minkälaisia?
11. Millaisia haasteita olet huomannut kansainvälisesti yhtenäisten standardien käytössä/käyttöönottamisessa liittyen eri maiden:
 - Kulttuureihin?
 - Taloudelliseen ympäristöön?

- Poliittiseen ympäristöön?
- Lainsäädännöllisiin tekijöihin?

Kansainvälisten tilinpäätös- ja tilintarkastusstandardien kehitys

12. Minkälaisia kehitysehdotuksia sinulla olisi kansainvälisesti yhtenäisiin tilintarkastusstandardeihin?

Monikansallisten vs. yhdessä maassa toimivien yritysten tilintarkastus

13. Millaisia eroavaisuuksia on monikansallisten ja yhdessä maassa toimivien yritysten tilintarkastamisen välillä?

14. Mitkä ovat suurimmat haasteet monikansallisen yrityksen tilintarkastuksessa verrattuna yhdessä maassa toimivan yrityksen tilintarkastukseen?